

PJESME MEĐUNARODNOG RADNIČKOG POKRETA U REVOLUCIONARNIM PREVIRANJIMA U JUGOSLAVIJI

*Ante Nazor,
Zagreb*

Od 1964. godine autor bilježi podatke o borbenim i revolucionarnim pjesmama, posebno o onima koje su do nas dolazile iz međunarodnog radničkog pokreta. Namjera je bila da se na jednom mjestu prikupe podaci o tome kada je i gdje je neka pjesma nastala, o autorima, prijevodima tekstova i prenošenju melodija; kako je i kada k nama koja pjesma došla, o ulozima i utjecajima revolucionarnih pjesama i drugom. Autoru je cilj da potakne i druge istraživače na nastavak traženja i svestraniju obradu te građe.

I. Revolucionarne pjesme do 1918. godine

Uporedo s razvitkom našeg radničkog pokreta javljaju se i revolucionarne pjesme iz Evrope.¹ *Radnička marseljeza* (prvi stih: "Zastava naša nek se vije...") nastala u Njemačkoj 1849. godine, u Rusiji 1875, pjevala se u dva prijevoda u Hrvatskoj i Sloveniji. Prvi ju je preveo na jedan od naših jezika Etbin Kristan.² Pjesmu *Das Lied der Arbeit* (nastala u austrijskom radničkom pokretu 1868) uglazbio je Josef Scheu za nastup novoosnovanog pjevačkog društva pri radničkom prosvjetnom društvu u Gumpendorfu. Scheu je zajedno s bratom pjesnikom (Andreas) napisao

¹ Godine 1964. uz simpozij u Nikšiću posvećen radničkom folkloru autor je objavio referat: "O razvitku folkloru u radničkim sredinama Hrvatske" *Narodno stvaralaštvo - Folklor*, Beograd 1964, sv. 12, 899-907.

² *Vstanite sužnji*, Ljubljana 1976, 526-527.

Napomena: Uz svaku bismo pjesmu mogli napisati članak, ali u ovakvom kontekstu mislim da su dovoljni samo neki bitni podaci. Na šire podatke upućuju bilješke koje sam uglavnom vezao uz dva zbornika: *Vstanite sužnji* i *Padaj silo*. Bilješke prikupljene iz mnogih izvora, kad su podaci isti ili slični u ovim zbornicima, ne navodim posebno, već upućujem na njih, da bi zainteresirani mogli lakše, u jednoj, odnosno dvije knjige, naći glavninu informacija.

veći broj revolucionarnih pjesama. Rado su ih izvodili radnički pjevački zborovi u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji.³ Pjesma *Das Lied der Arbeit* kod nas se izvodila pod nazivima: *Pjesma radu* i *Radu čast* ("Zapjevajmo pjesmu rada sad..."). Uz ovu je bila omiljena i Scheuova zborna kompozicija *Buđenje duhova*.⁴ *Internacionala* ("Debout, les damnés de la terre!..."), himna međunarodnog proletarijata, nastala u Francuskoj 1871. godine, prevedena je na gotovo sve jezike pa i naše. Najčešće se pjevala prema ruskoj verziji "Vstavaj, prokljat'em zaklejmenyj..." ("Ustajte vi zemaljsko roblje..."). Pjesmu *Der Achtstundentag* nastalu u Njemačkoj 1897. godine pjevali su početkom stoljeća i naši radnici pod naslovom *Pjesma o osmočasovnom radnom danu* ("Partijski barjak, braćo..."). Objavljena je 1897. u publikaciji *Der Wahre Jacob*. Prešla je i u druge zemlje pa i u Srbiju (prijepis partiture pojavio se 26. veljače 1911. godine u Kragujevcu, odakle je prešla u Vojvodinu gdje se pojavljuje u programima "Radničkog pjevačkog društva" u Vršcu 1912).⁵

"Od 1904. godine, kada je osnovan poseban 'Srpski odbor' u okviru Mađarske socijaldemokratske partije, počinje intenzivnija veza s radničkim pokretom u Srbiji, kako na političkom tako i na kulturnom planu. O tim vezama govore i dve pesme koje sam našao u zaostavštini Marka Nešića, a to su: *Socijalistički marš* i *Pesma o osmočasovnom radnom danu*. Obe su štampane u Štuttgartu u Zborniku socijalističkih pesama koje su u to vreme pevane širom Austrougarske."⁶ Pjesmu *Pesen na truda* sastavio je bugarski radnik - pjesnik Georgi Kirkov na poticaj neke njemačke socijalističke pjesme 1898. godine. Objavljena je pod naslovom *Nek drugarska pjesma jekne* 1912. godine u *Radničkim novinama* u Beogradu. Iste godine bila je na programu "Radničkog pjevačkog društva" u Vršcu. U Hrvatskoj i Srbiji pjevala se kao *Pjesma radu* ("Drugarska se pjesma ori...").⁷ I *Rabotnička* ("Rabotnici, rabotnički...") nastala je u Bugarskoj u zadnjem desetljeću prošlog stoljeća. Kod nas se pjevala u izvornom obliku. Ukrštavanjem raznih izvora iz seljačkih ustanaka iz 16. stoljeća, nastala je pjesma *Wir sind des Geyers schwarze Haufen...* ("Mi smo Geyerove crne čete..."). Objavljena je nakon prvog svjetskog rata u raznim varijantama i prijevodima pa i kod nas: "Mi smo Gupca muške čete..."⁸ itd.

Najraniji podaci o radničkim pjesmama kod nas potječu iz 1875. godine. To je datum koji je nađen na partituri u arhivu kulturno-umjetničkog društva "Abrašević" u Kragujevcu. Partitura nosi naziv *Radničko kolo* ("Radnici svi hajd u kolo sad...") a kompozitor je Adolf Lifka. To je jedan od prvih pokušaja borbene radničke pjesme u duhu našeg nacionalnog melosa. Prezime kompozitora govori da je to bio, po svoj prilici jedan od muzičara iz Češke, koji su se tako često sretali kao svirači u našim vojnim orkestrima.⁹

³ *Vstanite sužnji*, isto, 530.

⁴ Ante Vesanović, *Padaj silo*, I dio, Split 1986, 58.

⁵ isto, 58. i 92.

⁶ Sava Vukosavljev, "Današnja srpska revolucionarna pjesma u Vojvodini", *Zbornik radova SANU*, knj. 68, Etnografski institut, knj. 3, Beograd 1960, 520-521.

⁷ A. Vesanović, I dio, isto, 101.

⁸ *Vstanite sužnji*, isto, 525.

⁹ "Na plakatu iz lista *Radnik* (Kragujevac, 9. oktobra 1920) stoji pod točkom 2. Lifka: 'Radničko kolo' peva kor 'Sloboda'" (Đorđe Karaklajić, "Revolucionarna radnička pjesma u Srbiji", *Zbornik radova SANU*, knj. 68, Etnografski institut, knj. 3, Beograd 1960, 481).

Pod utjecajem evropskih revolucionarnih pjesama nastaju i pjesme domaćih autora, npr. *Pogledajte, braćo draga* (poznata kao stara radnička pjesma "koja se uvijek pjevala jednoglasno ili dvoglasno"); *Naš barjak crveni* (pjevala se u Splitu 1903. godine za štrajka konobara, a i 1924. godine na prvomajskoj proslavi); *Padaj silo i nepravdo* (varijanta Smodlakine *Slobodarke*, objavljene 7. svibnja 1908. godine u prilogu lista *Pučka sloboda* u Splitu). Glazbu je napisao Josip Hatze. Od sedam strofa *Slobodarke* u novim varijantama ostale su samo dvije, prva i treća; *Splitska marseljeza* ("Naprid bijom i takicom..."), napisana je u splitskoj čakavštini 1917. godine na melodiju *Marseljeze*. Nastala je kada su Splitske naoružane drvenim palicama i kamenjem zahtijevale da se racionirane živežne namirnice redovitije i pravednije dijele izgladnjelom narodu.¹⁰

II. Revolucionarne pjesme od 1918. do pred II. svjetski rat

Poslije formiranja Komunističke partije Jugoslavije 1918. godine organizira se i učvršćuje radnički pokret u Jugoslaviji. U borbi za ostvarenje partijskih i radničkih programa uključene su kao efikasno agitacijsko, propagandno i odgojno sredstvo i revolucionarne pjesme iz evropskog radničkog pokreta, npr. poljska: *Warszawianka* ("Smialo podniésmysztandar nasz w góre!...") nastala u ratu Poljaka i Rusa protiv carizma. Pjevala se u radničkim demonstracijama u Varšavi 1885. godine i bila popularna u ruskoj revoluciji 1905. Preveo ju je na ruski G. M. Kržižanovski, ministar u prvoj Lenjinovoj vladi, pod nazivom *Vihri vrazdebnye vejut nad nami...*. Objavljena je i u Sloveniji 1924. godine *Vihre sovražne pode se po zraku....* Jela Jančić-Starč iz Zagreba kaže da je ona osobno 1937. godine donijela tekst i melodiju *Varšavjanke* iz Pariza pa se ta pjesma pjevala pred rat u Zagrebu i na francuskom (*O frère, o arme, dans notre lutte...*).¹¹ Španjolski borac Jure Bilić iz Imotskog pjevao je tu pjesmu u Španjolskoj na ruskom, a potom i u NOR-u.¹² U pjesmarici Internacionalnih brigada 1938. godine objavljena je na španjolskom pod naslovom *A las barricadas* kao himna Generalne konfederacije rada. U toj su je verziji širili u NOR-u naši španjolski borci. Pjevala se i poljska *Na barykady* ("Na barykady, ludu roboczy..."). Napisao ju je 1905. godine Ignacy Rzonca, a objavljena je u međunarodnoj pjesmarici *Le Chansonnier International du Révolté*¹³ i u zbirci *Proletaria kantaro* (Düsseldorf-Leipzig 1924). Prevedena je i na ruski. Na njenu su se melodiju pjevale i neke naše varijante: *Na barikade narode radni...;* *Koračnica danskih socijalista* (nastala 1871. godine, tekst U. E. Overby, melodija *zora, gle! rudi ko plam....*)¹⁴ Norveška pjesma u prijevodu *Naša je ovo zemlja* došla je preko esperantske pjesmarice iz 1924. godine *Estis nia ĉi tero*. Sloveniju je tu pjesmu prenio Radovan Gobec pod naslovom *Naša vedno je zemlja bila*.¹⁵

¹⁰ Podaci u odlomku: A. Vesanović, I dio, isto, 166, 109 i 111 i *Vstanite sužnji*, isto, 532-533.

¹¹ *Vjesnik*, 16.12.1980. u članku "Lepoglavka", str. 9.

¹² Iz razgovora u Splitu, ljeti 1960.

¹³ London, 1906.

¹⁴ *Vstanite sužnji*, isto, 532-533 i A. Vesanović, I dio, 104-105 i 83.

¹⁵ *Vstanite sužnji*, isto, 536-537 i A. Vesanović, I dio, isto, 136.

Pjesmu *Hold the fort* ("We meet today in freedom's cause...") pjevali su na III. kongresu Kominterne 1921. godine u Moskvi engleski i američki delegati. Prva varijanta te pjesme nastala je u američkom građanskom ratu. Prevedena je na njemački. Ta popularna njemačka verzija pjevana je u Jugoslaviji između dva rata. Pjesmu *Zamučen tjaželoj nevolj* ("Kroz patnje i nevolje krute...") napisao je književnik G. A. Mačtet u spomen na u zatvoru umrlog studenta - revolucionara B. Černiševa. Objavljena je u inozemnoj ruskoj štampi 1876. godine. Pjevana je prema melodiji ruske narodne pjesme *Sredi doliny rovnyja*. Draga je bila Lenjinu pa je i otpjevana na njegovu pogrebu.¹⁶ *Drugarska* ("Smelo, druž'ja, ne terajte...") - tekst ruskog pjesnika M. N. Mihajlova, melodija N. A. Peskova - potječe iz 1881. godine. Napisana je u počast Sofije Perovske, sudionice urote protiv cara Aleksandra II. Kasnije je ta pjesma postala himnom stranke "Narodna volja". Već od početka našeg stoljeća pjevali su je radnici raznih zemalja. Između dva rata pjevana je i kod nas u srpskom i hrvatskom prijevodu *Smjelost, drugari ne gubite...*¹⁷ Itd.

III. Revolucionarne pjesme između dva svjetska rata pjevane u kaznionicama i zatvorima

U kaznionicama za političke zatvorenike, posebice u Lepoglavi, Sremskoj Mitrovici i Bileći, pa i u zatvorima, pjevale su se strane revolucionarne pjesme. Više je pjesama prevedeno na naše jezike, a napisano je i više novih na strane melodije.¹⁸ "U Lepoglavi sam", kaže Bruno Prister, "zabilježio više revolucionarnih pjesama (ruskih, naših i drugih), koje sam prepisao u više primjeraka. Meni nije ostao ni jedan primjerak."¹⁹

U Sremskoj Mitrovici pjevala se, prema sjećanju Milana Apiha, *Dolja* ("Ah ty, dolja, moja dolja..." ili "Oj ti dolja, zlaja dolja..."). Autor je D. A. Klemenc. Objavljena je u ilegalnom zborniku 1873. godine. Dopunjavali su je narodni pjevači novim strofama; prema *Dolji* u kaznionicama je pred drugi svjetski rat nastala pjesma *Godine su duge prošle...*, a kasnije u NOR-u i više pjesama na hrvatskom ili srpskom i slovenskom.²⁰ Pjevane su i: *Čapajevka*; *Slavnoe more, svjaščennyj Bajkal* (nastala 1858. godine, riječi: D. Davydov); *V nogu krasnye geroi* i agitacijska *Vanjka*, koja ima više varijanata (*Ivanjok*, *Provody*, *Ispraćaj*).²¹ Rudolf Hlavaček iz Zagreba u članku "Lenjinovi dani u mitrovačkim kazamatima" (osvrćući se na članak A. Nafečića) piše:

"U napisu se spominje 1931. godina pa se navodi da se *Internacionala* pjevala u samicama u povodu godišnjice Lenjinove smrti. Iako je A. Nafečić točno opisao događaje, u ovom slučaju valja ga ispraviti. *Internacionalu* u povodu Lenjinove

¹⁶ *Vstanite sužnji*, isto, 550-551 i 531.

¹⁷ A. Vesanović, I dio, isto, 225.

¹⁸ Milan Apih, *Sredi pušk in bajonetov*, Ljubljana 1962.

¹⁹ *Vjesnik*, 9.12.1980. u članku: "Lepoglavka varijanta *Mitrovčanke*", str. 9. i iz razgovora sa B. Pristerom 9.10.1981.

²⁰ *Vstanite sužnji*, isto, 532 i A. Vesanović, I dio, isto, 67.

²¹ *Vstanite sužnji*, isto, 533 i 544-545 i A. Vesanović, I dio, isto, 262-263, te iz izjava prijateljih političkih zatvorenika iz Omiša i Žrnovnice.

smrti pjevali smo u skupnoj sobi. O Lenjinu je govorio J. Kraš, a nakon toga smo, najprije tiho, a kasnije glasno pjevali. U samicama smo pjevali ne samo *Internacionalu* nego i druge revolucionarne pjesme, ali ne u povodu neke godišnjice, već radi demonstracije (...). Kako nas je bilo mnogo, u prvi su nas čas zatvorili po petero u jednu samicu. U jednom momentu netko je jauknuo i tada je nastalo udaranje u vrata i vrlo glasni protesti, a najednom se prolomila *Internacionala*. Nakon toga i ostale revolucionarne pjesme. To je trajalo oko sat i pol..."²²

U Bileći je, npr. pjevana revolucionarna njemačka pjesma *Die Moorsoldaten* ili *Börgermoor pjesma* ("Wohin auch das Auge blicket...") u prijevodu *Pjesma logoraša* ("Kud pogledom oko krene..."). Nastala je u koncentracionom logoru Börgermoor ljeti 1933. godine. Prve je riječi napisao rudar Esser, a glazbu Rudi Goguel. Popularniju verziju objavio je H. Eisler 1938. godine. U Bileći je nastala i popularna *Bilećanka* ("Hajd u kolo robijaši...") - riječi i glazba Milan Apih. U drugom svjetskom ratu ova se pjesma pjevala i kod drugih naroda, a danas je poznata širom svijeta.²³

U kaznionicama je pjevana i prevedena na hrvatski ili srpski i slovenski s ruskog *My kuznecy (Mi smo kovači)*.²⁴ Nekoliko je naših pjesama nastalo u kaznionicama na melodije iz esperantske pjesmarice *Proletaria kantaro*.²⁵ Tako je na melodiju pjesme *Katenmazuro* (poljska *Mazur kajdaniarski*) nastala u Sremskoj Mitrovici 1937. godine poznata *Mitrovčanka* ("Hajd u kolo robijaši..."),²⁶ a na melodiju pjesme *Maja marso*, koju su poljski ustanici pjevali protiv carskog apsolutizma, nastala je na slovenskom i hrvatskom *Nabrusimo kose* ("Nabrusimo kose, že klas dozoreva... i: Nabrusimo kose, več klas nam sazr'jeva...").²⁷ Međutim, Milan Apih, autor teksta, kaže da je napjev uzео iz neke stare burske pjesme koju je našao u spomenutoj esperantskoj pjesmarici. U slovenskoj pjesmarici *Naša pesem I* (1944) u bilješci se navodi da je napjev ruski.

Najpoznatija pjesma u kaznionicama, ali i na teritoriju Jugoslavije, bila je ruska pjesma *Vy žerivoju pali*, kod nas poznata kao *Posmrtni marš* ("S tugom vas pratimo u hladan grob...").²⁸

Ove i druge revolucionarne pjesme pjevane u kaznionicama politički su zatvorenici prenosili, po povratku, u svoje sredine. Tako je više revolucionarnih pjesama iz Lepoglave stiglo, npr., u Dalmaciju (u Šibenik, Split, Omiš, Makarsku, Žrnovnicu i druga mjesta).²⁹

²² *Vjesnik*, 9. ožujka 1969.

²³ A. Vesanović, I dio, isto, 346 i *Vstanite sužnji*, isto, 144.

²⁴ *Vstanite sužnji*, isto, 537-538.

²⁵ Düsseldorf-Leipzig 1924.

²⁶ *Vjesnik*, 9.12.1980, str. 9 u članku: "*Lepoglavka* varijanta *Mitrovčanke*".

²⁷ A. Vesanović, I dio, isto, 234.

²⁸ *Vjesnik*, 30.12.1980. u članku: "*Posmrtni marš*".

²⁹ *Vjesnik*, 9.12.1980, str. 9 u članku: "*Lepoglavka*".

IV. Revolucione pjesme na pozornicama između dva rata

Spomenute, i mnogobrojne nespomenute, strane revolucionarne pjesme, solo i grupno pjevane, ušle su, uz one koje su manje prikladne za pjevanje, i u programe radničkih i drugih kulturnih, pjevačkih i sportskih društava. Pjevali su ih zborovi ili su recitirane na skupovima, akademijama i priredbama, uz manifestacije i demonstracije. O tome postoje mnogi arhivski podaci u fondu "Radnička kulturno-prosvjetna društva" u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu.

1. Nije rijedak slučaj da je rad radničkih i drugih kulturnih društava zabranjivan baš zbog izvođenja revolucionarnih pjesama. Tako je npr. zabranjen rad pjevačkoj sekciji Radničkog kulturno-umjetničkog društva u Slavonskoj Požezi zbog pjevanja revolucionarnih pjesama na otvaranju čitaonice u Novoj Gradiški 6.12.1936. godine. Zbog rasturanja *Naše pjesmarice*³⁰ uprava policije u Zagrebu 1938. godine raspustila je Zajednicu radničkih kulturno-prosvjetnih društava, a iste godine i kulturno-prosvjetno društvo "Jedinstvo" u Slavanskom Brodu. O radu u radničkim društvima Ina Jun Broda piše uz *Pjesme* B. Brechta :

"Kad sam pred jedno godinu dana bila u Zagrebu i našla se s jednom starom drugaricom, radnicom srednjih godina, upitala me je za moje književne planove. Rekla sam joj da prevodim Brechta, a ona je na to odjednom počela da ritmički recitira: 'Kad sam te nosila, sine, već je bio isti rdav red...' Brechtovu *Uspavanku*, - pa to smo mi učile za zbarske recitacije na priredbama Društva za prosvjeđivanje žena u Radničkom domu!... Pavao Markovac spremao je svoju (nikad štampanu) *Pjesmaricu*, a ja sam koji put s gramafonskih ploča - jer je bilo teško doći do izvornih tekstova i nota - bilježila riječi uspavanki, songova i koračnica, dok je on pisao note."³¹

2. U popisu zbarskih recitacija Diletantske sekcije JZR, podružnice u Omišu, npr., uz već spomenute zbarske pjesme izvođene su kao recitali i ove: Michael Gold *Čudan pogreb (čudnovat sprovod) u Braddocku* ("Čujte tužne bubnjeve čudnovatog sprovoda...") - razrađena za recital nalazi se među materijalima iz NOR-a u Muzeju revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu; *Lajoš Korvin, Pekarski radnici* ("Pekari mi smo mi kruh pečemo, kruh gladnih..."); *Pjesma o ratu* ("Drumovi drhte, bos i gladni gazimo usijan kamen..."); *Pjesma o bijelima* (zabilježio ju je u centralnoj Africi pjesnik Augustin Habarn pod naslovom *Bijeli su došli s oružjem svojim...*); kineske *Za šačicu riže* ("Za šačicu riže živjesmo...") i *Dvanaest seljaka* ("Dvanaest seljaka iz seoca Hunli...")³² itd. Sličnih popisa i još više prijeratnih programa akademija i priredbi, posebno u repertoarima pjevačkih zborova ima mnogo.³³

³⁰ Zagreb 1936. Izdao Ivan Curl.

³¹ Bertolt Brecht: *Pjesme*, Zagreb 1936.

³² *Vjesnik*, 6.01.1981. u rubrici: "Tragom revolucionarne pjesme". Popis se nalazi kod Josipa Stanića-Griše, Split, Hektorovićeve 24.

³³ Fond: "Radnička kulturno-prosvjetna društva" u: Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (IZHRPH-Zagreb).

3. Revolucionarnu pjesmu nalazimo i u sportskim društvima. O tome navodim podatke iz knjige Sibe Kvesića:

"Dalmacija u NOB-u": "... Pored društava, čiju upravu tokom vremena komunisti uzimaju u svoje ruke, na području Dalmacije postoji niz društava i klubova, koje formira samo Partija. Širom Dalmacije bili su u to vrijeme poznati radnički nogometni klubovi 'Split', 'Šibenik', 'Zmaj', 'Orkan' i drugi... Odlazeći u druga mjesta, da bi tamo odigrali nogometnu utakmicu, ti klubovi su često davali kulturno-zabavne programe, čiji sadržaj je redovito bio prožet naprednim revolucionarnim idejama... 'Zmaj' je često gostovao i u mjestima otoka Hvara, Brača i Metkovića (...). Svojim pjevačkim zborom davao je i priredbe (...). Borbene pjesme, kojima je taj radnički zbor podizao vjeru u bolje dane, narod je učio napamet i sam pjevao (...). U Veloj Luci na Korčuli postojalo je pjevačko društvo 'Hum'. U njemu su članovi Partije aktivno djelovali. U Trogiru je partijska organizacija organizirala pjevačko društvo 'Kolo' (...). Početkom rujna 1940. godine u Jelsi na otoku Hvaru, omladina Makarske, uz odigranu utakmicu, dala je i priredbu na kojoj su pjevane borbene i revolucionarne pjesme (...)."34

O sportskom pjevanju svjedoči i Miljenko Smoje:

"U Škripu na Braču u NK 'Sutvid', koji je formiran 1927. godine, pjevalo se *Crven je Istok i Zapad, Internacionala* i dr."35

S. Vukosavljev navodi:

"Broj revolucionarnih pesama naročito je evidentan u periodu između 1935. i 1941. godine, kada Partija svoj rad naročito usmerava na radnička umetnička društva. U to vreme na repertoaru ovih društava u Vojvodini nalazi se oko 40 pesama s revolucionarnom sadržinom... Iako je dobar deo ovih pesama komponovan i mada su pojedinci znali za njihove autore, one su primane kao plod narodnog stvaralaštva, a ne kao individualni pesnički i kompozitorski izraz. Pevane su većinom unisono ili u narodnom dvoglasu, poprimivši na taj način narodno-folklorno obeležje..."36

V. Odakle i kako su dolazile revolucionarne pjesme

Iz evropskog radničkog pokreta do oktobarske revolucije pjesme prenose napredni građani, uglavnom s područja zajedničke države Austrougarske (Beč, Prag).

Iz Sovjetskog Saveza pjesme donose naši sudionici oktobarske revolucije. Tako su došle pjesme: *Krasnoe znamja* ("Slušaj, rabočij vojna načalasja...") nastala 1918. godine prema starijoj iz prvog svjetskog rata *Slušajte, dedy...* a ova je pak uzela napjev starije romanse *Beloj akaciji...*; *Krasnaja armija* ("Belaja armija, černyj baron...") nastala 1920. godine,³⁷ itd. Poslije ih prenose partijski i skojevski rukovodioci koji odlaze u Sovjetski Savez po zadatku ili na školovanje kao: *Konsomoljskaja* ("Tam, vdali za rekoj, zagoralis' ogni..."), koja je nastala 1924. godine, a pjevala se na motiv sibirske pjesme *Liš' tol'ko v Sibiri zajmetsja zarja* raširila se i podvrgla narodnim preradbama; *Pesnja o Rodine* ("Ot Moskvy do samyh do okrain..."), kod nas *Od Moskve pa do naših međa...* Pjesme dolaze i

³⁴ Sibe Kvesić, *Dalmacija u NOB-u*, Zagreb 1960, 36-38.

³⁵ Miljenko Smoje, *Slobodna Dalmacija*, 13.08.1987.

³⁶ S. Vukosavljev, isto, 526.

³⁷ *Vstanite sužnji*, isto, 543.

preko literature i još više preko filmova (iz SSSR ili iz evropskih zemalja). Posebno su bile popularne pjesme iz filmova *Himna Sovjetskog Saveza* ("Široka strana moja rodnaja..."), refren *Pesnja o Rodine* - autori Lebedev Kumač i I. O. Dunaevski - nastala je 1935. godine, a postala popularna preko filma *Cyrk* snimljenog 1936; *Pjesma besprizornih* (autor muzike J. Stolljar oslanjao se na suvremeni ulični folklor) u našem je prijevodu prvi stih: "Mi što nekad rulja divlja skitasma se...";³⁸ *Zapjevaj pjesmu* iz filma *Pastir Kostja* (stihovi Lebedev-Kumač, glazba I. O. Dunaevski: "Legko na serdce ot pesni veseloj...") kod nas "Zapjevaj pjesmu kad mori te tuga..."; *Konarmejskaja (Konjanička, Marš Buđonija, Po voenoj doroge...)* iz filma *Raboče-krest'anskaja* snimljenog 1936. godine; *Marš Vorošilova (Vorošilov marš, Vorošilov, Esli zavtra vojna...)* iz istoimenog filma snimljenog 1938. godine,³⁹ itd. Pred rat je kod nas, sjeća se dr. Maja Bošković-Stulli, za sovjetske filmove *Pastir Kostja, Put u život, Vasilisa Prekrasna, Ciganski zakon* i dr. bilo toliko zanimanje da je teško bilo doći do karte. Sibe Kvesić piše da su se pred rat organizirali izleti radnika iz primorskih (i okolnih) mjesta u Mostar radi gledanja sovjetskih filmova.⁴⁰ Uz pjesme iz filmova pjevala se i *Kozačja pesnja* ("Šli po stepi polki slavni..." iz opere *Uzorana ledina* (po romanu M. Šolohova).⁴¹

Tridesetih godina veći broj pjesama dolazi i iz zemalja zapadne Evrope, posebice Austrije i Njemačke, a pred drugi svjetski rat iz Španjolske. Uz ostale, iz Austrije su došle ove pjesme: *Brüder, wir stehen angeschlossen*. Pjevala se na melodiju stare francuske (i naše) *Crven je Istok i Zapad*. Ta pjesma je nastala u radničkom ustanku u Beču (u predgrađu "Karl-Marx-Hof" 1929. godine). Zabilježio ju je u Omišu Josip Šperac prije "anšlusa" od austrijskog oficira Petera Baumana iz Beča. *Einst hatten wir Kronen und Heller* je rugalica nastala poslije "anšlusa" u Beču 1938. godine. U Hrvatsku (Omiš) donio ju je iz Pariza revolucionar Renko Šperac,⁴² a u Zagreb iz Beča Olga Milčinović.⁴³ Istu je pjesmu u Beč prenio Peter Bauman. Na hrvatski je pred drugi svjetski rat prevedeno više revolucionarnih pjesama s njemačkog. Socijal-demokrati su ih rasturali po Evropi. Kod nas su se širile, npr. u Zagrebu, preko židovske menze.⁴⁴

Za pjesmu *Das Einheitsfrontlied* ("Und weil der Mensch ein Mensch ist..."), riječi je napisao B. Brecht, a uglazbio ju je H. Eisler za prvu međunarodnu olimpijadu radničke glazbe 1935. godine u Strassbourgu (objavljena je 1936. u Moskvi na ruskom i njemačkom). Pjevali su je interbrigadisti u Španjolskoj. U hrvatskom prijevodu pjevala se kao *Pjesma jedinstva* ("A jer je čovjek - čovjek, i jesti mora svaki dan, zar ne?...").⁴⁵

Pjesma *Sozialistenmarsch* ("Auf, Sozialisten, schliesst die Reihen!...") napisana je za partijski skup socijal-demokrata u Erfurtu 1891. godine, autor teksta bio je slovoslagar Max Regel. Navedene pjesme najprije su se izvodile na koncertima muzičkih radničkih društava, a onda ih mase usvajaju i pjevaju kao

³⁸ *Naša pjesmarica*, 1936. i A. Vesanović, I dio, isto, 387.

³⁹ Iz izjava revolucionara koji se spominju u ovom radu i iz navedenih članaka i knjiga.

⁴⁰ S. Kvesić, isto, 37.

⁴¹ *Slovenske partizanske pesmi*, lipanj 1943.

⁴² Iz razgovora i pisama njegova brata Josipa Šperca (5.12.1980. i 31.01.1981.).

⁴³ *Vjesnik*, 17.02.1981. u članku: "Iz zapisa Renka Šperca".

⁴⁴ *Vjesnik*, 17.02.1981. u članku: "Iz zapisa Renka Šperca".

⁴⁵ *Vstanite sužnji*, isto, 549-550.

borbene pjesme.⁴⁶ U Zagrebu je prije rata bila popularna i pjesma *Trideset i tri ljeta*. Najčešće se pjevala na njemačkom. Nastala je u Beču u radničkom predgrađu "Karl-Marx-Hof" 1933. godine. Pjesma *Protiv rata* ("Danas vrlo često čuješ rat...", glazba H. Eisler) kod nas je javno izvedena samo jednom, a onda, zbog jasne aluzije na fašizam, zabranjena.⁴⁷

U Jugoslaviji se i prije građanskog rata u Španjolskoj pjevala pjesma *Nuestra bandera* ("Bandera roja...") koja je nastala poslije 1920. godine, a objavljena je i u pjesmarici interbrigada 1938. godine. Velik broj pjesama iz španjolskog građanskog rata prenijeli su pred rat naši španjolski dobrovoljci. Npr. *Španjolska* ("Svi ponosni i mirni i smjeloga oka...") varijanta je na melodiju *Riegove himne*. (Više o njima u poglavlju o pjesmaricama.) *Pjesma španjolskih dobrovoljaca* ("Hajde braćo radnici da odime Španija...") napisana je na bugarskom, na melodiju bugarske narodne pjesme *Imate li pari*.⁴⁸

Pjesma *Mladi proleter* ("Mi mladi proleter izgradit ćemo novi svijet...") za koju je glazbu napisao Saint-Gilles pjevala se kao zborna pjesma. Bila je jedna od popularnijih pjesama, naročito među omladinom. U NOB-u se pjevala kao masovna, jednoglasna pjesma u nešto izmijenjenom obliku.⁴⁹

Bruno Prister iz Zagreba navodi, za kineske pjesme koje su preko Njemačke došle do nas, da se "... iz fotokopije Markovčeve vlastoručno napisane prijave djela UJMA (agencija za autorska prava) od 15.09.1937. godine jasno razabire, da je Markovac komponirao četiri kineske pjesme i to: 1. *Rat je davno započeo*, 2. *Dvanaest seljaka*, 3. *Za šačicu riže* i 4. *Ustaj Kina*..."⁵⁰ Čuo sam u više navrata od Josipa Stanića - Griše da se u Omišu na radničkim priredbama prije rata pjevala i neka kineska pjesma koja je počimala stihom: "Nad Kantonom nebo je tamno..."

U prijeratnom notesu Renka Šperca⁵¹ zabilježene su uz naše i ove pjesme: *Slavnoe more, svjaščennyj Bajkal, Dubinuška* ("Mnogo pesen slyhal ja...", u notesu: "Etu pjesnju slyhal ja...") nastala je 1885. kao prerada starije pjesme od 1865. godine, koju je 1905. godine priredio za zbor i orkestar N. A. Korsakov; *Spuskaetsja solnce za stepi (Kolodniki)*; *Vy žertvoju pali* i njezin slovenski prijevod *Kot žrtve ste padli*. Ovakvih i sličnih pjesama bilo je u notesima, ili raznim zapisima, mnogih revolucionara.

VI. Zbirke revolucionarnih pjesama

U popisu knjiga Radničke biblioteke u Zagrebu za 1929. godinu nalaze se, između ostalih i zbirke: *Socijalističke pjesme* i *Radničke pesme i deklamacije*.⁵² Čak se i u građanskim pjesmaricama objavljuju i revolucionarne. Npr. u zbirci Saliha

⁴⁶ *Vstanite sužnji*, isto, 534.

⁴⁷ *Radničke revolucionarne pjesme*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1971, 87.

⁴⁸ A. Vesanović, I dio, isto, 307, 331, 328, 317.

⁴⁹ A. Vesanović, I dio, isto, 177.

⁵⁰ Iz razgovora s Brunom Pristerom i u pismu od 10.01.1980. godine.

⁵¹ Notes se nalazi kod njegova brata Josipa u Splitu. Riječ je o predratnom revolucionaru, narodnom heroju, Lovri Špercu - Renku (1906-1945).

⁵² Izdanje Socijalističke knjižnice, Beograd 1909. Zavedena u kartoteci Radničke knjižnice u Zagrebu. Nisam je dobio, jer onaj koji je pozajmio ne vraća je već nekoliko godina. Nisam doznao ni kome je posuđena.

Odabašića *Velika nova narodna pjesmarica*⁵³ nalazi se i *Marseljeza* ("Hajdemo sinci domovine..."). Od tih zbirki izdvojiti ćemo četiri:

1. *Proletaria kantaro*⁵⁴ na esperantu. Preko nje su došle, uz već navedene, i *Mallibereja*, odnosno češka *Písên vèznê* kojoj je napjev varijanta poznate pjesme koja opjeva borbe protiv Turaka za Beograd 1717. godine. Kod nas je poznata kao *Pjesma zatvorenika* ("Zapjevajmo pjesmu, braćo..."),⁵⁵ zatim već spomenuta poljska *Na barykady*, pa ruska *My kuznecy (Mi smo kovači)*. Tekst je napisao 1912. ruski proleterski pjesnik, Filip S. Škulev. U slovenskom prijevodu na melodiju iz esperantske pjesmarice *Mi smo kovači in naša sila...*,⁵⁶ te prema ruskoj *Smelo, druž'ja, ne terjajte...* nastala je i poljska pjesma *Nie dbam jaka spadnie kara (Kazna mene čeka stara...)*, autora Adama Mickiewicza. Pjeva se u prvom činu dramskog spjeva *Dziady* na napjev popularne mazurke. Postala je omiljena pjesma studentske i radničke poljske omladine. U Češkoj je poznata pod naslovom *Opratika pro cara (Uže za cara)*. Na esperantu glasi *Min kondamnu juĝantaro*.⁵⁷ Uz ove ide i popularni *Posmrtni marš*, poznat i kao *Lenjinov posmrtni marš*. Za ovu pjesmu u knjizi *Deset dana koji su potresli svijet*⁵⁸ John Reed kaže: "... U dnu sale netko povika: Drugovi! Sjetimo se onih koji su poginuli za slobodu. I tako smo počeli da pjevamo *Posmrtni marš*, pjesmu laganu i melankoličnu, a ipak pobjedonosnu, toliko rusku i toliko uzbudljivu. *Internacionala* je ipak strana melodija. A *Posmrtni marš* kao da je dolazio iz dna duša onih neprosvjećenih masa, čiji su predstavnici sjedjeli u dvorani gradeći iz svojih nejasnih vizija jednu novu Rusiju."

2. *Naša pjesmarica*.⁵⁹ Od 23 pjesme koje su u njoj objavljene, četrnaest, odnosno osamnaest ih je iz evropskog radničkog pokreta. To su *Marseljeza* ("Ustajmo sinovi domovine..."), riječi i melodija francuskog oficira C. J. Rouget de Lislea, napisana kao bojni marš Rajnske armije. Dobrovoljci iz Marselle donijeli su je u Pariz i pjevajući je jurišali na kraljevski dvorac Tuileries 1792. godine. Iste je godine proglašena i himnom Republike. Ruski dekabristi pjevali su je u Sibiru. Na slovenski je preveo Etbin Kristan 1924 (*Stanite, bratje, urno, smelo...*).⁶⁰ Ruske, odnosno sovjetske pjesme su: *Pjesma besprizornih, Pjesma novog života* ("Kad rada si svoga gospodar...") iz filma *Vstrečnyj* 1932. godine;⁶¹ *Zapjevaj pjesmu* ("... kad mori te tuga...") iz filma *Pastir Kostja* 1934. godine; *Konjička* ("Kad nebo rumen prelije...") i *Hej, Ivane* ("... sunce se diglo visoko...").

Njemačke su pjesme *Za jedinstvo, Pjesma solidarnosti* ("Napred! I na tom radi..."); *Pjesma rudara* ("Mi kopamo u mraku naš grob..."); *Pjesma jedinstva*.

⁵³ Zagreb, S. Kugli (bez oznake godine).

⁵⁴ Düsseldorf-Leipzig, 1924.

⁵⁵ A. Vesanović, I dio, isto, 76.

⁵⁶ *Vstanite sužnji*, isto, 537-538.

⁵⁷ A. Vesanović, I dio, isto, 51.

⁵⁸ *Ten days that shook Europe*, 1919. u prijevodu pod naslovom: *Deset dana koji su potresli svijet*, izdalo "Mlado pokoljenje", Beograd 1967, 134.

⁵⁹ Zagreb, 1936, izdao Ivan Curl.

⁶⁰ *Vstanite sužnji*, isto, 526-527.

⁶¹ *Vjesnik*, 17.03.1981. u članku: "Pjesma novog života".

Autori posljednjih triju pjesama su B. Brecht i H. Eisler.⁶² - Autori pjesme *Berači pamuka* ("Plod naše muke svatko nosi...") su B. Traven i H. Eisler.

U toj pjesmarici bugarska je pjesma *Rabotnička*, a kineske su *Dvanaest seljaka* i *Za šačicu riže*. Kod triju pjesama riječi su naše, a melodije strane *Seljačka* ("Mi smo Gupca muške čete..."), s temom seljačke bune i melodijom iz njemačkog seljačkog rata.

Pjesma *Budi se Istok i Zapad* - riječi su Č. Minderovića, a melodija je francuska, odnosno ruska. Pjesma *Drugarska* ("Smjelost drugari ne gubite...") nastala je prema ruskoj. Pjesma *Radnički pozdrav* ("Zdravo da ste hrabri borci...") nastala je prije prvog svjetskog rata, a objavljena je u pjesmarici Interbrigada u Španjolskoj 1938. godine i tako postala evropska. Ostale su pjesme: *Zdignete, brati, Protiv vjetra, Ej, gospodar* i dvije dječje: *Jedan, dva, tri* i *Bilo ne bilo*.

Stvaraoci tih i sličnih naših i prilagođenih stranih pjesama u Hrvatskoj bili su u prvom redu Pavao Markovac i Nikola Hercigonja. Sve su te pjesme bile na repertoarima radničkih pjevačkih društava.

3. *Canciones de las brigadas internacionales*.⁶³ Preko ove pjesmarice i još više preko naših boraca iz Internacionalnih brigada, opet se kod nas pjevaju, već potisnute pjesme *La carmagnola* ("Madam' Veto ovait promis...") nastala 1792. godine u Francuskoj. Kod nas je *Karmanjola* tiskana i u brošuri *150 godina francuske revolucije 14. juli 1939.* (1939); zatim već spomenuta *Varšavjanka*, pa *Bandiera rossa* ("Avanti popolo, alla riscossa..."), koja je nastala u talijanskom radničkom pokretu prije prvog svjetskog rata. Ušla je u evropski radnički pokret u raznim varijantama preko ove pjesmarice. Pjesma *Radnički pozdrav* predstavljala je naše interbrigadiste u španjolskom građanskom ratu i bila je jedina jugoslavenska pjesma u toj pjesmarici. Uz te donesene su i *Viva la Quince brigada* (*Živjela petnaesta brigada*). Melodija je nastala na stari španjolski napjev. U toj internacionalnoj brigadi (englesko-američkoj) borili su se i Jugoslaveni. U sastavu te brigade bila je četa "Matija Gubec" i sudjelovala u bici na rijeci Jarami 1937. godine. Brigadom je komandirao Vladimir Čopić. Pjesma *Lied der internationalen Brigaden* ("Wir im fernen Vaterland geboren...") nastala je među njemačkim dobrovoljcima u Španjolskoj. U *The red flag* (*Crveni stijeg*) napjev je narodni. Bila je poznata u njemačkom radničkom pokretu prije 1920. godine kao pjesma engleskih pripadnika interbrigada. *Casey Jones* ("The workers on the S. P. line to strike sent out a call..."), pjesma radničkog pjesnika Joe Hilla o štrajkolomcu iz 1911. godine. Proširila se u međunarodnom radničkom pokretu i ušla u repertoar pjesama protiv fašizma. Prevedena je na slovenski 1934. godine, ali loše i s neusklađenim napjevom. Hill je prvi značajniji stvaralac protestnih pjesama u Sjedinjenim Američkim Državama. *Der rote Wedding* ("Links, links, links..."), riječi Erich Weinert, glazba Hanns Eisler. Na slovenski preveo M. Apih pod naslovom *Rdeči Wedding*. Nastala je 1929. godine uz "krvavi maj" nazvana prema radničkoj četvrti u Berlinu. *Kominternu* ("Verlasst die Maschinen...") nastala je uz desetu obljetnicu komunističke internacionale (autori E. Weinert i H. Eisler). Kod nas se udomačila još prije drugog svjetskog rata. Na ruski je preveo

⁶² "Pavao Markovac je", kaže Bruno Prister, "unatoč zabrani ovih pjesama za neke napisao orkestralnu pratnju, prilagođenu modernom izrazu. Partiture su izgubljene." Iz pisma B. Pristera od 10.01.1981.

⁶³ Barcelona 1938.

Il'ja Frenkel *Zavody, vstavajte!*..., a na slovenski prevedena je s ruskog *Tovarne, vstanite*. Pjesma *La guardia rossa*, objavljena je već ranije u esperantskoj verziji (1924) pod naslovom *La ruĝa Gvardio. Die Thälmann-Kolonne* ("Spaniens Himmel breitet seine Sterne..." - "Zvijezde gledaju na naše streljačke rovove...") nastala je u krugu njemačkih emigranata 1936. godine u Parizu. Riječi je napisao Karl Ernst, glazbu Paul Dessau. Pjesmu je kao svoju prihvatio Thälmannov bataljon u španjolskom građanskom ratu.⁶⁴

4. U Barceloni je 1938. godine tiskana knjiga *Krv i život za slobodu - slike iz života i borbe studenata iz Jugoslavije u Španiji*. Inicijatori i urednici su: Veljko Ribar, Božidar Maslarić i Slobodan Mitrov - Danko. U Jugoslaviji je izišlo šest izdanja (1938, 1969, 1976, dva 1978. i 1982).⁶⁵ Petom jugoslavenskom izdanju objavljenom 1982. godine, kao reprint barcelonskom, dodani su plakati iz onog vremena i prvi je put prevedeno na hrvatski ili srpski jezik deset pjesama (preveo Dalibor Soldatić), "koje je pjevao narod i borci internacionalnih brigada i republikanska vojska". To su pjesme *Himno de Riego* ("Serenos y alegres..."), riječi Iworista San Miguel, glazba Francisco Guerta. Na našem jeziku *Riegova himna* ("Svi čili i vedri..."). Slično kao i *Marseljeza* ova je pjesma prerasla povijesne razmjere svog nastanka i došla kao vjesnik slobodoljubivih i demokratskih pokreta uopće. Postala je dio svjetskog repertoara revolucionarnih pjesama. Nju su jugoslavenski komunisti poznavali i prije tiskanja zbirke, a pjevana je u ovoj varijanti, koliko je poznato, samo na španjolskom. U hrvatskim pjesmaricama nalazimo je samo pod naslovom *Španjolska (Svi ponosni...)* - tekstovna varijanta na melodiju *Riegove himne*. Prije NOB-a naši su je radnici imali na repertoaru svojih kulturno-umjetničkih grupa, a pjevali su je i partizani:

- *La joven guardia* ("Somos la joven guardia..."), na hrvatskom *Mlada garda* ("Mi smo ta mlada garda...");

- *Las Campañas de Acero* (Čelične čete idu u borbu...);

- *Asturiana* ("Dime dónde vas, morena..."). Osnova je narodna pjesma iz Asturije *Adónde va la mi morena*. Pjevala se na španjolskom, hrvatskom ili srpskom i slovenskom (*Reci mi kud ideš, crnko...*, odnosno *Povej kam greš, črnolaska...* Na slovenski je preveo Bojan Ilih);

- *El ejército del Ebro* - na hrvatskom *Prelaz preko Ebra* ("Vojska prešla preko Ebra...");

- *Si me quieres escribir* (Ako želiš da mi pišeš...);

- *Los cuatro generales* ("... mamita mía...") - kod nas *Četiri generala* ("Lijepi su generali, mama mia..."), pjevala se na napjev narodne pjesme iz Granade;

- *Por las calles de Sevilla* (*Ulicama Sevilje* - "Ulicama po Sevilji šeta Keipo de Ljano...");

- *No pasarán* (*Neće proći* - "Ovdje je bila interbrigada...") - nastala je 1936. godine, autor teksta i glazbe je Vuk Stambolović;

- *Madrid Levante* (*Španijo sunčana...*), tekst je napisao D. Lekić, glazbu izvjesni Schmidt - možda njemački interbrigadist⁶⁶

⁶⁴ A. Vesanović, I dio, isto, (za cijeli odlomak), 312, 304, 317 i *Vstanite sužnji*, isto, 539, 549, 543, 548.

⁶⁵ A. Vesanović, isto, 329.

⁶⁶ A. Vesanović, I dio, isto, 299, 328, 319.

VII. Revolucionarne pjesme pred rat i u NOB-u

Opasnost od rata i fašizma dovela je pred drugi svjetski rat do okupljanja masa za obranu zemlje. Revolucionarne pjesme osnažuju, povezuju mase različitih ideoloških pogleda s revolucionarnim snagama u svijetu. Sve popularnije postaju pjesme koje potiču borbu za promjenu društvenog poretka.⁶⁷ U ustanku jugoslavenskih naroda protiv fašizma, okupatora i domaćih izdajnika, borci uz puške nose u šume i revolucionarne pjesme. "Mi smo iz Španije doneli naše španske-internacionalne pesme, robijaši su doneli svoje robijašničke koračnice..."⁶⁸ Upravo o tome najbolje govore i sadržaji pjesama objavljenih u prvim ratnim pjesmaricama u Jugoslaviji. Primjera radi navodimo sadržaj prve partizanske pjesmarice *Pjesme borbe* tiskane u Hrvatskoj u listopadu 1942. godine. U njoj su tiskane 32 pjesme. Od tih su dvije naše himne *Hej, Slaveni*, melodija poljske *Jeszcze Polska nie zginela* i *Lijepa naša domovino* za koju je, na stihove A. Mihanovića, melodiju napisao 1846. godine Josip Runjanin oslonivši se djelomično na melodiju *O sole piu ratto* iz trećeg dijela opere *Lucia Lammermoor*. Ostale su: francuska *Marseljeza*, tri sovjetske u izvornom obliku: *Marš Vorošilova* ("Esli zavtra vojna..."), *Vintovočka* ("Broste dumat' generaly...") i *Konjanička* ("Po voennoj doroge..."), te šest u prijevodu *Zapjevaj pjesmu* ("... kad mori te tuga..."), *Čapajevka* (*Nad Uralom hridima surim...*), *Pjesma novog života* ("Kad rada si svoga gospodar..."), *Pjesma besprizornih* ("Mi što nekad rulja divlja skitasmo se..."), glazba J. Stolljar; *Pjesma o Volgi* ("Mnoge pjesme o Volgi nam zbore..."), stihovi V. Lebedev-Kumač, glazba I. O. Dunajevski; i *Posmrtni marš*. Dvije su tekstovno naše, jedna prema francuskoj, druga prema ruskoj melodiji (pa i tekstu) *Budi se Istok i Zapad i Internacionala*. S ruskog je prevedena i *Drugarska* ("Smjelost drugari ne gubite..."). Tri su nastale prema ruskim tekstovima: *Svi na front* prema *Krasnofloty*, riječi Ante Roje, glazba M. Blatner; *Partizanska* prema *Po dolinam i po vzgor'jam* i *Omladinska* ("Omladinci, omladinke, velik nas je broj...") s ruskim napjevom. Za *Himnu omladine* ("Širom svijeta omladina nova...") i *Mi smo mladi* ("Mi smo mladi, al' iskustvom već smo bogati...") navodi se da su nastale prema ruskim pjesmama. Jedna je bugarska *Rabotnička* ("Rabotnici, rabotnički, složete se na se strani..."). Prema poljskim melodijama nastale su već spomenute *Mitrovčanka* i *Nabrusimo kose*, a prema staroj njemačkoj *Seljačka* ("Mi smo Gupca muške čete..."). Tu su i naše predratne *Matija Gubec* ("Nema seljaka, nema junaka..."), *Padaj silo i nepravdo*. Ova varijanta ima šest strofa, dakle i dvije koje su dodane 1935. godine, poslije petomajskih izbora. Prema izjavi književnika Marina Franičevića autori su tih dviju strofa, koje govore o vođi pučkog ustanka iz 1510. godine na Hvaru Matiji Ivaniću, Grga Gamulin, danas povjesničar umjetnosti, i zemljoradnik Ante Bojanić iz Vrisnika na Hvaru. Ostale su pjesme *Zdignete se, brati*, *Stanite se, brati*, *Bilećanka*, *Zdigel se je Gubec* i *Zlomimo bič*.⁶⁹ Kompozitori su ovih pjesama Pavao Markovac, Nikola Hercigonja i Milan Apih.

⁶⁷ *Vjesnik*, 9.12.1980. u članku: "Lepoglavka", str. 9.

⁶⁸ Kosta Nađ u knjizi: *Muzika i muzičari - zbornik sećanja*, Beograd 1982, 6.

⁶⁹ *Zlomimo bič*, komponirao je Nikola Hercigonja 1937. godine u selu Mala Klaka gdje je bio zborovođa.

Dakle, sve su ove pjesme, među njima i naše, međunarodne. Jedina među tim pjesmama koja je neposredno nikla iz naše borbe, iz naroda, jest pjesma *Oj, narode Like i Korduna*.

VIII. Partizanske pjesmarice 1941-1945.

U Jugoslaviji je u NOR-u tiskano preko 150 partizanskih pjesmarica. U *Bibliografiji izdanja u NOR-u 1941-1945*⁷⁰ evidentirano ih je prema mom čitanju 134. Od toga broja tiskano je u Sloveniji 79, Hrvatskoj 25, Srbiji 16, Makedoniji 10, Bosni i Hercegovini 3, a jedna je tiskana u I proleterskoj brigadi (ne navodi se gdje). (Izvan *Bibliografije* evidentirano je još 19 pjesmarica. Dakle, do danas se zna za 153 pjesmarice.) Od spomenutih posebno izdvajamo dvije. Prvu, *Pesmi* (1943), izdala je Okružna tehnika KP Slovenije u 180 primjeraka, formata 91x56mm (original je kod dr. Martina Žnideršiča). Pretiskana je u Ljubljani 1975. godine. To je jedina minijaturna knjižica tiskana u okupiranoj Evropi, koju su izdali borci protiv fašizma. U njoj je na šest jezika (slovenskom, hrvatskom ili srpskom, ruskom, španjolskom, talijanskom i bugarskom) tiskano 36 (s prijevodima 46) pjesama. Ilustrirana je s 36 crteža, pa spada među najljepše opremljena ratna izdanja.⁷¹ Druga je *Partizanske pesmi* (1943). U njoj je na 120 stranica tiskano 70 (s prijevodima 97) pjesama (od kojih na ruskom 28, u prijevodu s ruskog 35), a za još deset su uzete ruske melodije; dvije su na španjolskom, a za tri su uzete španjolske melodije, po jedna je na talijanskom i bugarskom. S francuskog su prevedene dvije, a za još tri su posuđene melodije (francuska, poljska i engleska). Šest pjesama je na hrvatskom ili srpskom. Dakle, i ova je pjesmarica tiskana na šest jezika i sadrži najviše stranih revolucionarnih pjesama (izvornih 32, u prijevodu 40, a za 16 su posuđene melodije). Dakle, ukupno 88 od 97 pjesama.

U slovenskim pjesmaricama nalaze se i neke strane pjesme kojih nema u pjesmaricama u Hrvatskoj. Npr. *Pesnja o Kahovke* ("Kahovka, Kahovka rodnaja vintovka...") iz filma *Tri druga*. Nastala je u građanskom ratu u Rusiji kad su se sovjetski partizani na području Kahovke (Ukrajina) borili protiv Vrangela. Autor glazbe je I. Dunajevski. Tu su i *Pesnja o tačanke* ("Ty leti, s dorogi, ptica..."); pjesma sovjetskih pionira *Veselyj veter* ("A nu-ka pesnju nam propoj..."); *Dva druga* ("Služili dva druga u našem polku..."), *Kozačja pesnja* ("To ne tuči, groznye oblaka..."); *Pesnja ljetčikov* ("Nad stranom ščastljivoj krylamy sverkaja..."); *Komsomoljskaja* ("Proščanie"); ("Dan prikaz emu na zapad...") M. Isakovskog, *Liričeskaja* ("Oj ty serdce, serdce djevičje..."); *La cucaracha* ("Cuando viaja Pancho Villa...").⁷²

U Hrvatskoj je, koliko je do danas utvrđeno, tiskano 36 pjesmarica,⁷³ od kojih su dvije pretiskane, a pripremio ih je književnik Branko Ćopić, unijevši i veći broj svojih pjesama, od kojih su neke prihvaćene kao narodne. Tri su pjesmarice objavljene na stranim jezicima (talijanskom, engleskom i mađarskom). U sedam

⁷⁰ Beograd 1964.

⁷¹ *Vjesnik*, 8.01.1984. u članku: "Cijela knjiga u džepu".

⁷² Podaci iz pjesmarice: *Partizanske pesme* (1943). Nalazi se u Muzeju rev. naroda Hrvatske u Zagrebu (kutija 150).

⁷³ Šire obrađujemo samo pjesmarice iz Hrvatske.

pjesmarica ima pjesama na četiri jezika, u devet na tri, u sedam na dva; u sedam ima stranih pjesama u prijevodu. (Samo u tri pjesmarice nema stranih pjesama.)

U talijanskoj su pjesmarici *Canzoni della lotta* (1944) (dva izdanja) ove pjesme *Avanti cômpani* (Naprijed drugovi!), *Bandiera nostra* (Naša zastava), *Inno dei partigiani Italiani* (Himna talijanskih partizana), *Marcia funebre* (Pogrebni marš), *Per montagne e verdi, piani* (Po gorama i zelenim dolinama), *Stornelli*, *Sul fucile avra' un bel fiore* (Na puški će biti lijepi cvijet).⁷⁴

U engleskoj je pjesmarici *Partisan folk' song* (14.03.1944.) 16, uglavnom prevedenih, naših pjesama. To su *A little sailling boat* (Jedan mali brodić), *Bosnian kolo from Sarajevo* (Bosansko kolo iz Sarajeva), *Ivka, O deep sea* (Oj, more duboko), *Oh! the plain field of Kupres* (Oj, kupreško ravno polje), *Šano, The burnt-out village* (Gore naša sela), *The partisan song* (Partizanska pjesma), *The rain is falling* (Kiša pada), *The russian eirmen* (Ruski pilot), *The tears of the fatherland falling* (Suze domovine), *Two Bosnian songs* (Bosanska pjesma), *Who's in the circle* (Tko je u kolu), *What is he doing* (Što on radi), *Bilećanka*, *Marjane, Marjane*.⁷⁵

U mađarskoj su pjesmarici *Partisan dalok* ove pjesme: *Ahol csapat* (Gdje je četa), *Dalton hanson* (Ori se pjesma), *Ébred a kelet és nyugat* (Budi se Istok i Zapad), *Édes anya levelet...* (Majka piše pismo), *Erdő, erdő* (Šume, šume), *Erdő melet* (Pored šuma), *Fijatalsági induló* (Omladinska koračnica), *Hajnal dereng* (Zora sviće), *Házunk olöt* (Pred našom kućom), *Horvát orszög* (Hrvatska), *Vörös csilog* (Crvena zvijezda). Pod nazivom *Indulo* tiskano je deset pjesama. Prvi stihovi su: "El indült a vonat ezer vas kerékkel" ("Leti vlak sa hiljadu točkova"), *Elftárs Titó én de a tiéd vagyok* (Druže, ja sam s tobom), *Fel, fel elftársak a csatára* (Naprijed, naprijed, drugovi, u boj), *Fel magyarok elnyomottak* (Na noge Mađari potlačeni), *Hajnalodik közeleg a reggel* (Sviće - dolazi jutro), *Itt az óra, induljunk a harcha* (Kucnuo je čas, polazimo u boj), *Nyitva van a századasnak ablaka* (Otvoren je prozor našeg kapetana), *Partizán hadnak lépése dobog* (Čuju se koraci partizana), *Kapitányunk sej haj* (Naš kapetan, haj, haj).⁷⁶

U ostalih trideset pjesmarica tiskano je u originalu ili u prijevodu, odnosno sa stranim melodijama, šezdesetak pjesama iz međunarodnog radničkog pokreta. Tako je pjesma *Budi se Istok i Zapad* tiskana u 26 od 30 pjesmarica; *Posmrtni marš* i *Partizanka* u 25; *Pjesma o Volgi* u 24, *Čapajevka* ("Nad Uralom, hridima surim...") u 22, *Omladinska* ("Omladinci, omladinke...") u 20, *Zapjevaj pjesmu* u 18, *Vintovačka* u 17. Na varijanti napjeva ruske narodne pjesme o torbarima (*Eh, polnym, moja korobuška*) nastao je, porazom fašista pred Moskvom 1941. godine, novi tekst: "Bros'te dumat' generaly" koji je prema početku refrena dobio ime *Vintovačka*. Nedugo poslije pjevala se među jugoslavenskim partizanima, a objavljena je u pjesmarici *Pjesme borbe* (listopad 1942. godine). *Besprizorni, Rabotnička, Internacionala* u 16, *Drugarska* ("Smjelost' drugari..") i *Pjesma novog života* u 14, *Pjesma radu* ("Drugarska se pjesma ori..."), *Marš Vorošilova* ("Esli zavtra...") u 13, *Konjanička* (Konarmejskaja) i *Po voennoj doroge...* u 12, *Marseljeza* u 9, *Robijaš* ("Godine su mnoge prošle...") u 8, *Poljuška* ("Poljuško

⁷⁴ Nalazi se u IZHRPH u Zagrebu (ZB, Br. 33-948).

⁷⁵ Nalazi se u Muzeju revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu (kutija 154).

⁷⁶ Nalazi se u IZHRPH u Zagrebu (ZB, Br. 48-1356). Naslovi pjesama na engleskom i talijanskom prepisani su onako kako je u pjesmaricama. I naslovi iz pjesmarice na mađarskom prepisani su točno. Naslove koji nisu bili posve čitljivi pročitala je i prevela Emilija Rona iz Etnografskog muzeja u Zagrebu.

polje..."), *Pesnja o rodine*, ili: *Pjesma socijalističke domovine* ("Ot Moskvy..."), *Seljačka* ("Mi smo Gupca...") u 7, *Radnički pozdrav* i *Himna sovjetskih partizana* ("Po gori, planini...") u 5, *Vanjka, Krasnoe znamja, Za vlast sovjetov* ("Slušaj rabočij..."), *U boj za rodinu* ("Lete konjanici..."), *Ljotčiki* ("My roždeny, čtob...") i *Buđonovka* ("Tam v stepi...") u 4, *Krasnofloty, I na parohode s krasnymi bukvamy...*, *Marusja* ("Ty morjak, krasivyj..."), *Partizanka* ("Po dolinam...") i *Pjesma jedinstva* ("Ne čekaj ni časa...") u 3, *Dvanaest seljaka, Fiskulturni marš, Himna Kominterni* ("Zavodi vstavajte..."), *Himna Sovjetskog Saveza* ("Sojus njerušimij..."), *Marš veselyh rebjat* ("Legko na serdce"), *Poljuška* ("Ko podzemni tutanj..."), *Za jedinstvo* ("Pobijamo rat..."), *Ot kraja do kraja* (1936), *Ivanjok, Provody* ("A kuda ž ty, parenek - druga strofa), *Pesnja Moskve* ("Moskva majskaja" - "Utro krasit..."), riječi R. V. Lebedev-Kumač, glazba D. Pokrass (1937) i *Pesenj krasnoj armiji* ("Bjelaja armija...") u dvije. Ostale su u po jednoj pjesmarici: *Išla Dunja žito žeti, Čapajevka* ("Iznad pustih..."), *Asturiana, Katjuša*, I, II, *Na sjeveru leđeno je more, Sve zadači bojevije, Pjesma jedinstvu* ("A jer je čovjek..."), *Za šačicu riže, Mnogie krasniye geroi, Dok junačko srce kuca* (koračnica jugoslavenske brigade u SSSR-u), *Pesenj o Staljine, Pomnju* ("Kad milaja mat'..."), *Pjesma omladine* ("Pokraj puta oblak...") prema: *Moloděžnaja* ("Vits'ja dymka zolotaja..."), *Börgermoor pjesma, Bure bijesne viju se nad nama, Komsomoljskaja* ("Tam vdali za rekoj...") i *Metrostroj* ("Pod zemljoju...").

IX. Pjesme u NOR-u izvan zbirki

Sve pjesme koje su pjevane između dva rata i u NOR-u, naravno, nisu tiskane u pjesmaricama. Npr.: *Smjelo tovarišči, v nogu*, koja je nastala 1896. godine, do nas je došla pred drugi svjetski rat. Prvobitni tekst bio je na usvojenu melodiju, koja je slična napjevu *Slavnoe more...*, a spjevao ju je Leonid P. Radin 1896. u moskovskom zatvoru. Melodija je bila u tročetvrtinskom taktu valcera. Ranije je bila studentska pjesma koja je prerađena u marš. Postoji podatak da ju je Lenjin čuo i zavolio 1898. godine. Nakon oktobarske revolucije u redove crvenogardejaca prodrila je nova verzija: *Družno, tovarišči, v nogu...*, koju je 1918. spjevao boljševik Bogorad. Raširila se i po drugim zemljama, gdje su pored prijevoda nastajali i novi tekstovi. Tako je nastala i jedna od najraširenijih pjesama međunarodnog proletarijata - njemačka pjesma *Brüder, zumr Sonne, zur Freiheit...*, koju je napisao Hermann Scherchen. Slovenski je prijevod te pjesme: *Bratje le k soncu, svobodi*. Prevedena je s ruskog stara ruska pjesma *Kolodniki* (*Pjesma robijaša* - "Već spušta se sunce za stepom..."). Autor prvog teksta je A. K. Tolstoj (1817-1875); *To ide Crvena armija* (prema Erenburgu); *Mi mladi proleter* - druga varijanta: *La jeune garda* (*Mlada garda* - "Nous sommes la jeune France...") nastala je poslije 1931. godine (riječi L. Aragon i Montehus, glazba Saint-Gilles) kad se Aragon pridružio komunističkoj partiji. U Hrvatskoj se pjevala pred drugi svjetski rat. U *Našoj pjesmarici* (1936) nije objavljena, pa je Curl 1959. godine objavljuje pod naslovom *Mi smo mladi proleter* s opaskom da je bila jedna od najpopularnijih pjesama. U nekoliko varijanata je pjevana u NOB-u. Postoje dvije verzije, (prema francuskoj i u prerađenom obliku). Pjesma *Vse vyše* ("My roždeni...") nastala je 1920. godine, a proglašena sovjetskom avijatičarskom himnom 1933. godine. Neobjavljene u pjesmaricama ostale su i *Nova pjesma* ("Mnoge pjesme čuli smo svi mi...") na muziku I. O. Dunajevskog;

My rebjata kuznecy (*Veseli kovači* - "Mi kovači veseli, garavi od posla..."), s glazbom J. Čmeljeva i tekstom Sl. M. Savina; *Svjaščennaja vojna* ("Vstavaj strana ogromnaja..."), nastala 1941. godine (glazba A. V. Aleksandrova, riječi V. Lebedev - Kumača); *Provody* (*Ispraćaji*) nastala 1918. godine, uglazbljena 1922, kod nas je došla pred rat. Raznim varijantama *Vanjke* dodao je još jednu 1942. godine Milan Apih (preveo ju je i obradio na Krimu): *Kak rodnaja menja mat' provožala...* - *Kad me majka na dug put ispraćala*; *Pjesma o slozi* ("Ne čekaj ni časa..."), na glazbu H. Eislera. *Dubinuška* je doživjela mnoge preradbe, nove kitice, varijante i riječi. To je stara ruska buntovnička *Pjesma o toljazi* ("Mnogo pesen slyhal ja v rodnoj storone...") - kod nas: "Mnogo pjesama znam iz domovine...". Poznata je i po koncertnom izvođenju Fjodora Šaljapina (riječi A. A. Olhin, prerada starije pjesme V. J. Bogdanova);⁷⁷ *Donska* ("Kad nebo rumen prelije...") izvođena je kod nas između dva rata pod nazivom *Zveket lanaca* (ruski: *Kolodniki*) - kod nas: "Jednog dana kiša samo leti..."

Iz sjećanja Gojka Nikoliša⁷⁸ doznajemo da su "široj Španije vojnici pjevali jednu prastaru beskrajno nostalgичnu narodnu melodiju u koju bijaše utkan tekst o Petom regimentu i četvorici komandanata (Lister, Modesta, Galon i Campesino)..."

Prema sjećanju Oskara Danona navodimo: "... od Miloša Popovića-Đurina", čuo sam "izvanredno lijepe pjesme iz španjolskog građanskog rata (...). Od njega su naučili da pjevaju *Hej, Karmela, Karmela* (stih iz pjesme *El ejército del Ebro*: "Ay, Carmela, ay, Carmela..." - primjedba A. N.), pjesmu koja govori o našem borcu u Španjolskoj".⁷⁹ I Magda Simin kaže: "... naučile smo i jednu pesmu iz španjolskog građanskog rata, pesmu interbrigadista koja se u nas u Jugoslaviji nije pevala, ili mi za nju nismo znale. Pjesma je bila vrlo lepa u ritmu koračnice, a reči su počimale ovako: "Madrid határán állunk a vártán állunk..." ("Pred Madridom stojimo na braniku..."). Među rečima te pesme nalazi se i famozni moto: 'Ezer nuelvü, egyszivü brigád' (neadekvatan prevod: *Brigada s hiljadu jezika, a s jednim srcem*). Ova pjesma nas je sve zanela..."⁸⁰

Godine 1986. RTV-Beograd izdala je o pedesetoj obljetnici početka španjolskog oslobodilačkog rata dvostruki album koji sadrži 26 pjesama nastalih u Španjolskoj, mahom kao preradbe već poznatih pučkih napjeva iz Španjolske ili drugih zemalja. Među tim pjesmama, uz one koje smo već naveli, nalazi se i pjesma *Hans Beimler* s temom pjesme *Ich hat einem Kameraden* i dr.

X. Jezici na kojima se pjevalo u NOB-u

U drugom svjetskom ratu naši su ljudi pjevali na gotovo svim evropskim jezicima (ruskom, španjolskom, njemačkom, engleskom, francuskom, talijanskom, bugarskom, mađarskom, poljskom, češkom, slovačkom, albanskom, vlaškom i dr.). U potvrdu tome evo nekoliko primjera:

⁷⁷ Podaci u odlomku: *Vstanite sužnji*, isto, 535, 550, 444, 544-545 i A. Vesanović, I dio, isto, 65, 275, 217, 215, 263, 70.

⁷⁸ Gojko Nikoliš, *Memoari*, Zagreb 1981, 163.

⁷⁹ *Muzika i muzičari*, isto, 94.

⁸⁰ *Muzika iza bodljikavih žica*, isto, 210.

1. O. Danon se sjeća: "... uvijek kad smo bili u pokretu jedan pored drugog (Danon i Goranin), koračajući ili jašući, tiho zapjevamo neku od rjeđih i težih sovjetskih pjesama ili špansku *Con el quinto, quinto* ili neke teme iz simfonija... Drug Crni (Remzija Tvrtković)... uzbuđivao je sve naročito kad je pjevao *Šagoviću, Šagoviću, selo omiljeno*, ili španske pjesme koje je naučio s ploča Imperio Argentine".⁸¹

2. Na staru godinu 1943. u Kolašinu (u čast formiranja Sedme crnogorske brigade i savezničke delegacije koja se taj dan, ili dan ranije, spustila padobranima) odsvirana je kompozicija koja je nazvana *Saveznički marš*, a bila je sastavljena od dvije melodije, stare vojničke engleske pjesme: *It's a long way to Tipperary* i američkog "Mornaričkog marša..." "U Bariju na banketu (...) naši plivači su nastupili kao hor i na opće oduševljenje otpjevali, pored niza partizanskih pjesama i savezničku *It's a long...* F. Bernard kaže da su u Bariju nastudirali nekoliko pjesama koje je zapisao po sjećanju... "Pjevali smo i Englezima u bolnici Grumma u pristaništu Tarantu."⁸²

3. Na priredbi u jednom selu 1943. godine, piše N. Hercigonja: "... najednom zaori nečiji glas kraj prozora: 'Italija kapitulirala!' (mislim da se pjevala pjesma *Oj, narode Like i Korduna*), hor je prekinuo pjevanje i odmah nastavio *Bandiera rossa*".⁸³

Hamit Thagi navodi da su 1943. godine na putu iz Prištine za Đakovicu "... pevali revolucionarnu pesmu *Avanti popolo (Bandiera rossa)* na talijanskom".⁸⁴

4. Redžo Mulić se sjeća "... da su svi sastanci partijske organizacije uvek počinjali *Internacionalom*, a pjevali smo i druge revolucionarne i rodoljubive pesme kao što su... *U Sibir su progonili* (stih iz *Bilećanke*, primjedba A. N.), *Crven je Istok i Zapad, Avanti popolo* (na talijanskom)... Godine 1943. otišao sam u Tiranu... U to vreme sam naučio niz izvornih albanskih revolucionarnih i partizanskih pesama koje sam, zatim, prenio na Kosovo. To su: *Hakmarrja (Osveta)*, *Dalngadalo po vjen behari (Polako nam dolazi proljeće)*".⁸⁵

5. U Petöfijevoj brigadi formiranoj 1944. godine u kojoj su bili vojvođanski Mađari, pjevale su se mnoge partizanske pjesme i na mađarskom, pa i *Solidarity forever* koju je početkom stoljeća ispjevao radnički pjesnik Ralph Chaplin, a melodija je bila popularna u američkom građanskom ratu. Pjevala se kao borbeno pjesma armije Sjevera pod nazivom *John Brown's body...* o crnačkom vođi, abolicionistu, obješenom 1859.⁸⁶ U Petöfijevoj brigadi nastala je narodna pjesma novog stila *Baranyai háromszögben* poznata u više varijanata (*U Baranji, na širokom polju*), koja opisuje bitku kod Bolmana.⁸⁷

6. U XIV. diviziji gdje je bilo najviše Slovaka nastalo je i nekoliko slovačkih pjesama.⁸⁸ Poznata narodna pjesma *Slovačke majke, lepe sinove imate (Slovenské matičky peknych synov máte)* pjevala se u brigadi na tekst pjesme *Pod našim prozorom rascvjeta se tulipan (Pod našim oblâčkom rozkvitol tulipan)*.⁸⁹

7. Na svom materinskom jeziku - vlaškom, ispjevao je prvoborac Janko Simeonović u Timočkoj krajini, ljeti 1942. godine, jednu pjesmu. Melodiju su prihvatili borci,

⁸¹ Oskar Danon u knjizi *Muzika i muzičari*, isto, 88, 94. i 96. (Argentina - Antonia Mercé y Lugue (1888-1936), slavna španjolska plesačica i koreograf).

⁸² *Muzika i muzičari*, isto, 51, 119. i 28.

⁸³ *Muzika i muzičari*, isto, 174-175.

⁸⁴ *Muzika i muzičari*, isto, 335 (riječ je o pjesmi *Bandiera rossa*).

⁸⁵ *Muzika i muzičari*, isto, 254-255.

⁸⁶ *Vstanite sužnji*, isto, 538.

⁸⁷ Zbornik partizanskih narodnih napeva (N. Hercigonja i Đ. Karaklajić), Beograd 1962, 181.

⁸⁸ Radio-Zagreb, 16.04.1981.

⁸⁹ Marija Kiraly: "Borbene i socijalne pjesme kod Slovaka, Rusina i Rumuna u Vojvodini", *Zbornik radova SANU*, knj. 68, Etnografski institut, knj. 3.

pa i oni koji nisu znali vlaški jezik. Ne dirajući u melodiju, Simeonović je, početkom 1944. godine, ispjevao sasvim drukčiji tekst na srpskom pod naslovom: *Preko šuma, preko sela i gradova*.⁹⁰

8. Posebno mjesto u repertoaru orkestra u Kačalanskom zatvoru "zauzimala je jedna suvremena japanska koračnica sa veoma dopadljivom i zanimljivom melodijom. Pjesma je dospela u Mađarsku negdje krajem 1943. godine tek što je kapitulirala Italija, a tekst joj je počimao stihom: 'Druže, druže, pođi za mnom...' Prihvaćena je kao poziv Badolja regentu Hortiju da pođe njegovim putem."⁹¹ Itd.

XI. Naši tekstovi, strane melodije

Ima dosta revolucionarnih pjesama za koje su riječi napisali naši autori na strane melodije.

Npr. napjev pjesme *Diži se, narode radni* nastao je prema pjesmi *Drugarskoj* ("Smjelost', druž'ja...", autor N. A. Peskov) i popularnoj *Omladinskoj* ("Omladinci, omladinke, velik nas je broj..."), koja se pjevala još prije drugog svjetskog rata na ruski napjev.

Žensku himnu odnosno *Pjesmu žena* ("Već gubi se žalosna prošlost...") napisala je Magda Bošković,⁹² po zadatku, za Osmi mart 1937. godine, na melodiju Šostakovićeve pjesme *Pesnja o vstrečnom* ("Nas utro vstrečat prohladoj...") iz filma *Vstrečnyj* (1932) snimljenog uz 15. obljetnicu oktobarske revolucije.⁹³ Kod nas se pjevala na francuskom, ruskom i hrvatskom ili srpskom. Prvi stih glasi "Kad rada si svoga gospodar". Francusku verziju iz Pariza donijela je Jela Jančić-Starc.⁹⁴ Na slovenski ju je preveo Rado Bordon (*Novemu dnevu naproti*).

Melodija pjesme *Konjuh planinom* nastala je prema pjesmi *Komsomoljskaja* ("Tam vdali za rekoj..."), odnosno "Komsomoljskoe serdce razbito...".

Balada ("Ko podzemni tutanj...") Pavla Markovca nastala je prema melodiji *Poljuška* ("Poljuško polje"). Prvobitni je naziv ove pjesme bio *Balada o revoluciji*, ali je poslije zabrane izvođenja uziman samo naziv *Balada*.⁹⁵ Pjesma *Za jedinstvo* ("Pobijamo rat, fašizam i glad...") nastala je prema njemačkoj pjesmi. Pjesma *Bosanska partizanska* ("Dolinama i gorama naše Bosne ponosne...") i slovenska pjesma *Po dolinah in po gorah...* nastale su prema ruskoj pjesmi *Po dolinam i po vgor'jam*, nastaloj 1920.

Također i jedna od najpopularnijih naših partizanskih pjesama *Partizanska* ("Po šumama i gorama..."), melodijom, a i tekstom, veže se uz prethodnu rusku. Pjesmu je 1920. godine na Dalekom istoku napisao Petar Semenović Parfenov (1894-1943), sudionik građanskog rata. Za vrijeme drugog svjetskog rata udomaćila se kao partizanska, ne samo u SSSR, nego i u drugih naroda, u prvom

⁹⁰ A. Vesanović, II dio, isto, 259.

⁹¹ *Muzika iza bodljikavih žica*, isto, 201.

⁹² *Večernji list*, 8.03.1969, 11 i *Vjesnik*, 3.03.1981.

⁹³ *Russkie narodnye pesni* (urednik: Novikova), Moskva 1957, 691.

⁹⁴ *Vjesnik*, 17.03.1981.

⁹⁵ *Radničke rev. pjesme*, isto, 88.

redu u Jugoslaviji, Poljskoj, Bugarskoj i Čehoslovačkoj, gdje su nastali i novi tekstovi.⁹⁶

Pjesme o pogibiji slavnog partizanskog komandanta Save Kovačevića *Sa kraj Bosne do mora* i *Kraj Suijeske hladne vode* nastale su melodijski prema sovjetskim: *Pesnja o Šcorse* ("Šel otrjad po beregu...") koja je nastala prema ukrajinskom epskom folkloru, a pjeva o partizanskom komandantu - sovjetskom heroju građanskog rata N. A. Šcoršu, odnosno prema *Čapajevki* ("Na sedyh Ural'skih kručah...") koja pjeva o pogibiji sovjetskog heroja Čapajeva.⁹⁷

Slovenska pjesma *S fašisti ven* napisana je prema ruskoj pjesmi *Po naprasnu Van'ka hodiš*,⁹⁸ a pjesma *Bombaška* ("Naprijed smjelo, partizani...") ima rusko-bugarski napjev.⁹⁹ Crnogorska pjesma *Teče Tara* i slovenska *Marš tenkistov* nastale su prema ruskoj pjesmi *Dolja*. Prva se još veže i uz napjev pjesme *Zamučen tjaželoj nevolej* (Početni napjev je varijanta ruske pjesme *Dolja*, a refren je ruske pjesme *Kolodniki*. Napjev prvog dijela pjesme su partizanski pjevači preuzeli iz predratne radničke pjesme *Godine su duge prošle*, jer je i to kontrafaktura ruske pjesme *Dolja*). Napjevi obadviju pjesama - prvog dijela *Teče Tara* i *Godine su...* tako su podudarni da se dadu zamijeniti i njihovi tekstovi.¹⁰⁰

Slovenska partizanska pjesma *Vsi v partizane* ima napjev prema pjesmi *Krasnoflotcy*, a *Naša četa v boj* prema pjesmi *Vintovačka, Pikapolon'ca* se pjeva na napjev pjesme *La cucaracha*, a *Kam greš Ivan* ("Oj ti Ivan kam greš iz Ljubljane...") ima napjev pjesme *Ivanjok*.

Zapojmo bratje pjeva se na napjev pjesme *Veselye rebjata, Pesem slovenskih partizanov* prema češkom napjevu, a *Partizanova žena* prema engleskom.

Pjesma *Zidari smo* ("Budućeg svijeta...") varijanta je na muziku S. J. Pokrassova *Krasnaja armija*.

Naša partizanska pjesma *Petrova mi gora mati* napisana je na melodiju *Pjesme besprizornih*.

I za melodiju pjesme *U zoru* ("Radnička klasa stalno bdije..."), koja se pjevala između dva rata u Hrvatskoj, smatra se da je ruskog porijekla. Riječi se pripisuju P. Markovcu, koji je autor hrvatske varijante.

Pjesmu *Hej, drugovi* ("Složno, smjelo, napred svi u boj...") napisao je Momčilo Popović-Trša na rusko-bugarski napjev.

Pjesma *Rumbala* ima slovensko-španjolski napjev, a pjesma *Sloga ruski*. Slovenska pjesma *Žrtvam* nastala je prema ruskoj pjesmi *Vy žertvoju pali*.

Jocino kolo ("Hajd u kolo složno svi, partizani...") pjevalo se na melodiju ruske pjesme *Vanjka*.

Za pjesmu *Titovi mornari* ("Ko sunce u zoru...") Aleksandar Jojkić prilagodio je melodiju *Varšavjanke*.¹⁰¹ Prema njoj su nastale, prijeratna *Pjesma*

⁹⁶ *Vjesnik*, 18.09.1980. u članku: "Titovi mornari", str. 10 i 16.12.1980, str. 9 u članku: "Lepoglavka".

⁹⁷ *Vjesnik*, 19.05.1980. u članku: "Tko je autor *Partizanke*".

⁹⁸ *Vstanite sužnji*, isto, 319.

⁹⁹ A. Vesanović, II dio, isto, 238.

¹⁰⁰ *Vstanite sužnji*, isto, 412.

¹⁰¹ *Vjesnik*, 18.12.1980. u članku: "Titovi mornari", str. 10.

banjalučkih radnika, a u ratu *Pjesma dalmatinskih partizana* i *Mornarska pjesma* Daše Vinodolskog.¹⁰²

Pjesma Naglo puške smo zgrabili pjeva se na ukrajinski napjev.¹⁰³

Pjesma U beogradskom kazamatu pjevala se na ariju ruske *Pjesme o Volgi*.¹⁰⁴ Nastala je 1927. godine a govori o mučenjima u zatvorima stare Jugoslavije. Zapisana je po pjevanju članova radničkog društva "Abrašević" iz Titova Užica.

Pjesma "Prve dalmatinske udarne brigade" pjeva se prema ruskoj pjesmi *Krasnoflotcy*.

"Na osnovi ruskog prijevoda njemačkog pjesnika Ferdinanda Freiligratha, što je napisao 1846. godine pjesnik B. F. Miller pod naslovom: *Pohorony razbojnika (Pogreb razbojnika)*, nastala je vojnička pjesma koje su varijantu o 'atamanu Čurkinu' rado pjevali čapajevci. Na varijanti tako nastale sovjetske vojne koračnice: *Mi krasnye soldaty...* u Srijemu 1943. Jovan Veselimov - Žarko napisao je riječi: *Vojvodanska brigada ide...*"¹⁰⁵

Melodija pjesme *Vo borba* nastala je prema sovjetskoj pjesmi *Aviamarš*, odnosno *Vse vyše*.

Na melodiju *Čapajevke* pjevala se pjesma *Oj Moravo, rijeko naša*, a *Pjesmu valjevskog odreda (Naša četa)*, na melodiju neke ruske, prepjevao je Miša Dudić.

Pjesma Na šajkači vezem petokraku, nastala u Crnoj Travi, pjevala se na melodiju *Katjuše*, a *Pjesma kraljevačkog odreda* na bugarsku o Hristu Botevu.

Pjesma Partizane naše ima španjolsku melodiju, a *Partizan sam tim se dičim* melodiju ruskih partizana iz 1917. godine.¹⁰⁶ Posljednja se između dva rata udomačila u Jugoslaviji, Poljskoj, Bugarskoj i Čehoslovačkoj, gdje su nastali i novi tekstovi, npr.: *Partizan se u boj sprema* i sl.¹⁰⁷

Pjesma Mi smo kovači nastala je prema ruskoj pjesmi *My kuzneci*. Napisao ju je 1912. godine ruski proleterski pjesnik Filip S. Škulev na varijantu melodije *Bandiera rossa*. Preko esperantske pjesmarice pjevali su je u Mitrovačkoj kaznionici gdje je prevedena na slovenski. Za pjesmu *Pionirsku* ("Ja sam malen al več znam...", glazba J. Stoljar) napjev je uzet iz ruskog filma *Putevka v žizn (Put u život)* koji je snimljen 1931. *Pjesma Oj, oblaci* pjevala se prema gruzijskoj narodnoj pjesmi,¹⁰⁸ itd.

XII. Naše revolucionarne pjesme u svijetu

I naše pjesme i melodije pjevali su revolucionari i građani drugih naroda. U Boki kotorskoj su, npr. austrougarski vojnici pjevali pjesmu: *Glas slobode* ("Ustajmo, braćo, zora nam sviće..."). Tekst je pronađen prilikom hapšenja jednog vojnika.¹⁰⁹ Neke makedonske pjesme iz ilindenskog ustanka pjevale su se u

¹⁰² *Vjesnik*, 18.12.1980. u članku: "Titovi mornari", str. 10, i 16.12.1980. u članku: "Lepoglavka", str. 9.

¹⁰³ Boža Bulatović u *Borbi*, 19.04.1959, str. 4 i *Vstanite sužnji*, isto, 560.

¹⁰⁴ Radio-Zagreb (Karaklajić), 21.01.1979.

¹⁰⁵ A. Vesanović, II dio, isto, 214 i *Vstanite sužnji*, isto, 574.

¹⁰⁶ Đ. Karaklajić, isto, 503 i 512.

¹⁰⁷ S. Vukosavljević, isto, 539.

¹⁰⁸ A. Vesanović, II dio, 283.

¹⁰⁹ Bernard Stulli, "Oktobar na našoj obali", *Vjesnik*, 18.05.1966.

Bugarskoj, npr. *Bolen mi leži...* U Španjolskoj je pjevana pjesma *Radnički pozdrav*, koja je i objavljena u pjesmarici Interbrigada 1938. August Cesarec u knjizi *Španjolski susreti* piše:

"U jednom gradiću, na putu Alicante, našao sam također cijelu njihovu grupu u teškoartiljerijskoj bateriji 'Karla Liebknechta'. Bilo je tu 16 Jugoslavena, većinom Hrvata... U jednom kutu stajala je cijela grupa i pjevala jednu hrvatsku bojovnu ariju na staru sačinjenu i novim tekstom providenu himnu Matije Gupca (*Nema junaka, nema seljaka, ko što je bio Gubec Matija...*)".¹¹⁰

D. Jovašević piše:

"U naporima da se slomije fašističko-nacistički okupator i njegovi suradnici pali su mnogi članovi hora i muzičari prve Užičke umetničke čete. Umukla je njihova pesma i svirka na Kupresu, Zelengori, Sutjesci, u fjordovima Norveške i u krematorijumima Dahaua, Mauthauzena, Jasenovca, Aušvica i Jajinaca...".¹¹¹

Splićanin Ivan Tomić-Ferić piše:

"U logoru interbrigadista Gurs u Francuskoj organizirao sam pjevački zbor pa smo pjesmama i drugim priredbama nastojali olakšati život. Skoro su sve grupe naučile našu pjesmu *Marjane, Marjane*, koja se pjevala ne samo u zboru, nego inače...".¹¹²

Naše su pjesme pjevane u svim zemljama u kojima su bili zatočeni naši ljudi u zatvorima i koncentracionim logorima u Njemačkoj, Italiji, Mađarskoj, Norveškoj i dr. U svim se tim logorima pjevala npr. *Mitrovčanka*. U subotičkom zatvoru, piše Magda Simin, pjevala se pjesma *Budi se Istok i Zapad* na svim jezicima Evrope. O tome svjedoče mnogobrojna sjećanja objavljena u knjizi *Muzika iza bodljikavih žica*.¹¹³

Pod naslovom *Song of the Partisan - dedicated to the heroic Yugoslav Peoples Army of Liberation* - kompoziciju i stihove napisao je Luis Goranin, naš zemljak, državljanin SAD. Pjesma se (uz pratnju klavira) sastoji iz tri stavka: *Partizanka*, *Partizansko kolo* i *Poskočica*.¹¹⁴ Slovensku partizansku pjesmu *Na juriš* (riječ T. Seliškar, glazba K. Pahor) preveli su antifašistički borci susjednih naroda, npr. Talijani (v. u zbirci *Canti proletari*).¹¹⁵

XIII. Pozajmljivanje i miješanje melodija i tekstova

Nastajanje, mijenjanje, prenošenje i korištenje melodija i tekstova stranih i naših pjesama, odnosno adaptacije narodnih, crkvenih, građanskih i borbenih melodija na revolucionarne tekstove posebno su zanimljivi problemi. Nije rijedak slučaj da su stare poznate narodne, crkvene ili građanske melodije iskorištene da bi se zavaralo čuvare poretka. Tako je npr. zahvalnica *Hvala vječnom Bogu* (riječ dr. Ridt, glazba prema Haydnu), koja je pjevana u vjerskim zajednicama i među školskom omladinom, poslužila da *Radničku himnu* ("Ti što znadeš samo za

¹¹⁰ A. Cesarec, *Španjolski susreti*, Toronto, Kanada, 1938, odnosno Zagreb 1961, 175-176.

¹¹¹ D. Jovašević u knjizi: *Muzika i muzičari*, isto, 216.

¹¹² *Slobodna Dalmacija*, 14.08.1986.

¹¹³ *Muzika iza bodljikavih žica*, Beograd 1985, 206.

¹¹⁴ A. Vesanović, II dio, isto, 218-225.

¹¹⁵ *Vstanite sužnji*, isto, 277.

jad...") štiti od policije. Na melodiju poznate crkvene pjesme *Te deum laudamus* (*Tebe Boga hvalimo...*) pjevala se, npr. 1930. godine u Omišu pjesma s revolucionarnim sadržajem: "... Ti koji trpiš sa mnom glad, skidaj lance ropstva kleta...".¹¹⁶

Pjesma *Dem Morgenrot entgegen* ima nekoliko slojeva. Melodijske varijante ovog djela bile su poznate još u 18. stoljeću. Tu su melodiju upotrijebili poznati kompozitori (F. J. Haydn u G-dur simfoniji, W. A. Mozart u Divertimentu Es-dur i L. v. Beethoven u prvom klavirskom koncertu u C-duru). Melodija je osobito postala omiljena kada je na nju godine 1832. Julius Mosen napisao riječi za pjesmu *Zu Mantua in Banden...*, u kojoj slavi Andreja Hofera, tirolskog borca protiv Napoleona. Pjesma je jačala rodoljublje, da bi konačno ušla i u školske pjesmarice.¹¹⁷ Na tu omiljenu i općepoznatu melodiju nastali su novi tekstovi i u radničkom pokretu. Tako je godine 1870. Johann Most napisao pjesmu *Wer schafft das Gold zutage?*.

Od 1904. javlja se pjesma *Herbei, ihr Arbeitsbrüder...* s naslovom *Der Weltfeiertag*. Najpopularnija pjesma njemačke radničke omladine bila je *Lied der Jugend* ("Dem Morgenrot entgegen..."), koju je 1907. u Bremenu napisao učitelj Heinrich Arnulf Eildermann. Objavio ju je 1910. godine u Berlinu pod pseudonimom Heinrich Arnulf. Od 1918. pjesma se širila po raznim zemljama. Po narudžbi Komsomola 1922. godine napisao je pjesnik A. I. Bzimenskij prema Eildermannu ruske riječi "Vpered zare navstreču...." pod naslovom *Molodaja gvardija* (u našem prijevodu: *U susret rujnoj zori, ubrzajmo korak*).¹¹⁸

Za melodijsku osnovu omiljene partizanske pjesme *Kud narodna vojska prođe*, nastale 1943. godine, upotrijebljeni su neki stariji napjevi. Sličnost joj nalazimo u početnom dijelu pjesme *Padaj silo i nepravdo*, zatim u melodiji pjesme njemačke socijal-demokratske omladine *Wann wir schreiten...*, koju su napisali Herman Claudius (1915) i Michael Englert (1916), te u pjesmi *Fruška gora, ne plaši se...*¹¹⁹

Prema tradicijskoj pučkoj vojničkoj pjesmi *Regiment po cesti gre* između dva svjetska rata bila je omiljena među jugoslavenskim narodima, posebno za vrijeme šestojanuarske diktature, pjesma *Kad proleter (radnik) cestom gre* (na slovensku melodiju nastale su hrvatske i srpske pjesme).

U vrijeme između dva svjetska rata u Štajerskoj se udomaćila varijanta melodije češke vojničke pjesme *U našich kasárnah...* koju je 1937. godine uglazbio kompozitor Karel Vasek. Na tu varijantu pjevala se u slovenskom prijevodu popjevka *Celo noč stražijo....* Za vrijeme NOB-a štajerski partizani spjevali su novi tekst: "V hostah teh smo doma". Tekst je uzet iz *Partizanske pjesmarice*,¹²⁰ a pri redakciji melodije došli su u obzir: rukopis Milana Apiha za slovensku partizansku pjesmu, rukopis Sonje Bursalové iz Bratysłave za varijantu češke vojničke pjesme i objava slovenske partizanske verzije te pjesme *Na našich hraniciach...*¹²¹

¹¹⁶ Tekst kod Josipa Stanića - Gliše, Split, Hektorovićeve 24.

¹¹⁷ *Vstanite sužnji*, isto, 103 i 537.

¹¹⁸ A. Vesanović, isto, 139 i *Vstanite sužnji*, isto, 537.

¹¹⁹ *Vstanite sužnji*, isto, 573.

¹²⁰ Okružni komitet KP Slovenije, Kamnik 1944, str. 35.

¹²¹ *Vstanite sužnji*, isto, 326.

Varijanta melodije na partizansku pjesmu *Ko v ranem jutru ptički so zapeli...* izašla je 1850. godine u Beču na srpskom: *Približuje se taj užasan čas...* Kasnije se na varijantu te melodije u Hrvatskoj pjevala pjesma *Na te mislim kada zora sviće...* Vojnici su je donijeli u Sloveniju, gdje su je pjevali na svoju melodijsku varijantu sa tekstom "Ko temni mrak zagrme zemljo trudno".¹²²

Podloga melodije pjesme *Ob tabornem ognju* napolitanska je popjevka *Appuntamento a Capri*. Po njoj je nastala engleska popjevka *Isle of Capri* u obradi Kennedy-Grosz. Na melodiju francuske verzije te popjevke Mitja Ribičič je koncem 1942. godine napisao novi tekst: "V mraku gozda ob tabornem ognju".¹²³

Na melodiju preoblikovanu iz napjeva popularnih pjesama kao što su narodna pjesma *Le sekaj, sekaj smrečico...*, ruska pjesma *Žilo dvanadcat' razbojnikov* što su se pjevale u radničkim društvima, nastao je novi tekst s partizanskom tematikom. Verziju *Je šivala deklica zvezdo* napisao je Ludvik Kukavica srpnja 1944. godine.¹²⁴

Prema mišljenju bugarskog muzikologa Nikolaja Kaufmana, prvobitni izvor pjesme *Život, mladost* treba tražiti u slovenskoj narodnoj himni *Naprijed*. Na osnovi te koračnice nastalo je za vrijeme ustanka Bugara protiv Turaka 1877. godine više pjesama i kompozicija. Prema tim pjesmama i njihovim varijantama nastala je u vrijeme ilindenskog ustanka 1903. godine i jednostavna makedonska narodna pjesma *Site Makedonci na noze sme pak...* (refren: "Ej, gori, polja, polja, po celi svet ori...") koja je s vremenom postala jezgrom raznih varijanti pjesama kod svih balkanskih Slavena. Za vrijeme NOB-a nastalo je više slobodnih hrvatskih i srpskih varijanata s refrenom "Život, mladost ne žalimo mi...".¹²⁵

Melodija pjesme *Hej, drugovi...* kompilacija je više ruskih pjesama. U Bugarskoj su je pjevali još u razdoblju između dva svjetska rata na tekst Ivana Vazova pod naslovom *Radecki* ("Tih bjal Dunav se vulnuva..."). Drugi melodijski dio na ponovljen tekst prvog stiha proizlazi iz ruske pjesme *Spi, mladenec moj prekrasnij...*, a slijedeći melodijski dio iz ruske pjesme *Vniz po matuške, po Volge...* Za vrijeme NOB-a nastale su na razne varijante te melodije mnoge partizanske pjesme. Među srpskim partizanima, duž Nišave, kružila je pjesma *Nišavski marš*. Kasnije, među bugarskim borcima Frunskog odreda, nastala je pjesma *Tiha Erma se vulnuva* kao nova verzija na tekst Ivana Vazova. U odredu *Jovo Kursul* napisao je Momčilo Petrović-Trša 1941. godine novi tekst: "Hej, drugovi, složno, smjelo...". U prvom broju časopisa *Fruškogorski partizani* (8. rujna 1941.) izašla je dopunjena varijanta koju je napisao Marijan Stilinović.¹²⁶

Na melodiju talijanske pjesme *Santa Lucija* nastala je u NOR-u rugalica *Viktor Emanuel, bijesan do žuči...*

U više verzija nastale su u Sloveniji parodije na njemačku pjesmu *Lili Marleen*, npr. *Gori na Gorenjskom strojnice pojo...* Mira Alečković se sjeća: "Za vreme rata pevala se moja parodija na nemačku soldatsku pesmu *Lili Marleen*, umnožili su je moji drugovi iz naše ilegalne štamparije u Beogradu i našla se ubrzo

¹²² *Vstanite sužnji*, isto, 325.

¹²³ *Vstanite sužnji*, isto, 333.

¹²⁴ *Naša partizanska pesem*, Ljubljana 1959.

¹²⁵ A. Vesanović, II dio, isto, 210.

¹²⁶ *Vstanite sužnji*, isto, 575.

u Toplici, Jablanici, Crnoj Travi, Pomoravlju, Lici, Bosni i Beloj Krajini...".¹²⁷

Slovenska pjesma *Počiva jezero v tihoti* nastala je prema napjevu pjesme *Still ruht der See* na koju je utjecala melodija iz dueta Bellinijeve opere *Norma*.¹²⁸ Slovensku partizansku pjesmu *Na oknu*, *glej, obrazek bled* napisao je, prema asturijskom napjevu, 1942. godine Mitja Ribičič,¹²⁹ itd.

XIV. Neke napomene o tiskanju pjesama

U borbi nije bilo literature iz koje bi urednici pjesmarica točno pretiskali pjesmu. Oni su to radili kako su znali. Neki, i ne znajući jezik na kojem je pjesma napisana, bilježili su ih "po svom". Tako se događalo da su pjesme tiskane onako kako je netko pjesmu "razumio". Npr. u *Partizanskoj pjesmarici* (bez oznaka) *Pesenj krasnoj armiji* počinje ovako: "Bjelaja armija, krasnaja (umjesto: čornyj) baron". Prvi stih *Vanjke* glasi: "Kak milaja menja moć..." (umjesto: mat'). Isto je i u pjesmi *Marš Vorošilova*, u kojoj prvi stih glasi: "Jes li zav travojna" (umjesto: Jesli zavtra vojna). U drugoj *Pjesmarici* (također bez oznaka) pjesma *Po morjam* počinje "Ti moja..." (umjesto: Ty morjak...). Slično je i u nekim drugim pjesmaricama, pjesmama i stihovima. Npr. *Himna Sovjetskog Saveza* počinje: "Sajuznje rušimij...", a naslov druge *Sve za daći bojevije* (umjesto: *Sve zadaći bojevye*).

I poslije rata, od 1945. godine, u Jugoslaviji je nastavljeno objavljivanje revolucionarnih, oslobodilačkih, borbenih i radničkih pjesama drugih naroda. Najcjelovitiji popis objavljen je u zborniku *Vstanite sužnji* (1976). U popisu na kraju teksta te su pjesme označene zvjezdicom.

XV. Umjesto zaključka

Borbene i revolucionarne pjesme uvijek su bile pokretačka snaga, nastajale su i živjele onda kad je društvo težilo revolucionarnim promjenama: u ustancima, u seljačkim bunama i ratovima, u pučkim ustancima i građanskim revolucijama, u oslobodilačkim i građanskim ratovima, u socijalističkim pokretima i revolucijama, u štrajkovima i demonstracijama, u zatvorima i logorima. Tekstovi revolucionarnih pjesama govorili su o istim ili sličnim nevoljama i stradanjima milijuna ljudi. Njihov je duh osvajao, hrabrio i poticao socijalno i nacionalno ugnjetavane, njihove melodije spajale su ih i vodile pobjedi i budućnosti, slobodi, bratstvu i jednakosti ("Liberté, fraternité, égalité"!); Stoga za te pjesme nisu postojale granice, prelazile su iz jednog jezika u drugi, od naroda narodu, iz države u državu i s kontinenta na kontinent. Pa i onda kad nisu bile prevedene, njihov duh i poruke bile su razumljive i bliske. Čije su pjesme *Internacionala*, *Warszawianka*, *Posmrtni marš*, *Budi se Istok i Zapad* i preko stotinu takvih

¹²⁷ "Partizanska ljudska pesem", *Zbornik XXIII Festivala kurirček*, Maribor 1985, 75.

¹²⁸ *Vstanite sužnji*, isto, 565, 563.

¹²⁹ *Vstanite sužnji*, isto, 563.

pjevanih kod nas? Naše i međunarodne! Da je tako, vjerujem da je pokazao i ovaj (nepotpuni) niz podataka o životu tih pjesama.

Posebno smo govorili o revolucionarnim pjesmama kod nas do 1918. godine i od 1918, između dva rata, o glavnim pjesmaricama, o prenošenju pjesama, o revolucionarnim i partizanskim pjesmama pred drugi svjetski rat i u NOR-u, o pozajmljivanju i miješanju melodija i tekstova.

Namjera mi je bila da ovim radom potaknem istraživače da nastave tragati za porijeklom i nastankom tih pjesama, za autorima, odnosno prevodiocima i prenosiocima, te da nastave istraživati ulogu takvih pjesama u prošlim revolucionarnim zbivanjima i u društvenim promjenama

POPIS PJESAMA PREMA NASLOVU, PRVOM I DRUGOM STIHU

1. A las barricadas
2. A little sailling boat (Jedan mali brodić)
3. A Zombori vasútalomasoi (Na somborskoj željezničkoj stanici)
4. Adónde va la mi morena
5. African freedom(Svoboda Afriki)*
6. Ahol csapat partizanak menek (Gdje je četa)
7. Ako želiš da mi pišeš (Si me quieres escribir)
8. Al fatah (Palestinka)*
9. Appunta mento a Capri
10. Arapsko dekle (Libanonska)*
11. Asturiana (Dime dónde vas, morena)
12. Avanti câmpagni (Naprijed, drugovi)
13. Avanti popolo (v. Bandiera rossa)
14. Avia marš (v. Letčiki)
15. Bácsstopolyán kituzték a nemzetiszin lobogót
16. Balada. Balada o revoluciji (Ko podzemni tutanj...)
17. Bandera nostra. Bandera roja (Zastava naša)
18. Bandera tricolor (Trobojnica)*
19. Bandiera rossa (Avanti popolo, alla riscossa...)
20. Baranyai háromszögben
21. Belaja armija, černyj baron (v. Krasnaja Armija)
22. Berači pamuka (Plod naše muke svatko nosi...)
23. Besprizorni (v. Pjesma besprizornih)
24. Bilećanka
25. Black and white (Črni in beli)*
26. Bolen mi leži Mile pop Ordanov
27. Bombaška (Naprijed smjelo...)
28. Börgermoor pjesma (Kud pogledom oko krene...)
29. Bosanska partizanska (Dolinama i gorama naše Bosne ponosne...)
30. Bosnian kolo from Sarajevo
31. Bratje, le k soncu, svobodi (Brüder, zur Sonne, zur Freiheit)
32. Brüder, wir stehen angeschlossen

* Vidi objašnjenje na str. 175 (XIV).

32. Brüder, wir stehen angeschlossen
33. Budi se Istok i Zapad
34. Buđenje duhova
35. Buđonovka (Tam v stepi zelonoj...)
36. Bure se bijesne viju nad nami
37. Car Nikolaj, izda manifest
38. Carta al Ché (Pismo Ché Guevari)*
39. Casey Jones (The workes on the...)
40. Celo noč stražijo
41. Con el quinto, quinto
42. Con la querriglia
43. Crven je Istok i Zapad (v. Budi se Istok i Zapad)
44. Crveni stijeg (The red flag)
45. Crveni Wedding (v. Der rote Wedding)
46. Cuba sí, Yanquis no (Kuba da, Jenki ne)*
47. Čapajevka I (Na sedyh ural'skih kručah... Nad Uralom, hridima surim...)
48. Čapajevka II (Iznad pustih hridina surih...)
49. Čelične čete (Las campanias)
50. Četiri generala (Los cuatro generales)
51. Čudan pogreb (sprovod) u Braddocku
52. Dalngadalo po vjen behari (Polako nam dolazi proljeće)
53. Dalton hanson (Ori se pjesma)
54. Das Einheitsfrontlied (Und weil der Mensch...)
55. Das Lied der Arbeit (Pjesma radu)
56. Dem Morgenrot entgegen
57. Der Achtsturentag (Partijski barjak, braćo)
58. Der rote Wedding (Links, links, links...)
59. Die Moorsoldaten (Wohin auch das Auge blicket... v. Börgermoor pjesma)
60. Die Thölmann-Kolone (Španiens Himmel breitet...)
61. Diži se, narode radni
62. Dok junačko srce kuca
63. Dolja (Ah, ty dolja...)
64. Donska (Kad nebo rumen prelije...)
65. Drugarska (Smelo, druž'ja, ne terjajte... Smjelost, drugari, ne gubite...)
66. Druže, druže, pođi za mnom
67. Druže, pođi doma
68. Družno tovarišči, v nogu
69. Dubinuška (1. Mnogo pesen... 2. Etu pesnju slyhal ja...)
70. Dva druga (Služili dva druga...)
71. Dvanaest seljaka
72. Ébred a kelet és nyugat (Budi se istok...)
73. Édes onya levetet ir katona fijanak (Majka piše pismo...)
74. Eh, polnym, moja korobuška
75. Einst hatten wir Kronen und Heller
76. Ej, gospodar (Dojdite v pomoč nam sa vučena gospoda...)
77. El ejército del Ebro (Vojnici su hrabri s Ebra...)
78. El indúlt a vonat ezer vas kerékkel (Leti vlak...)
79. Elftárs a sorsung
80. Elftárs ma meg tán et perc az élet
81. Elftárs Titó én de a tiéd vagyok

82. Erdő-erdő (Šume, šume)
83. Esli zavtra vojna... (v. Marš Vorošilova)
84. Estis nia ĉi tero (v. Naša je ovo zemlja)
85. Fekete gazosnek
86. Fel, fel elftársak a czatára
87. Fel magyarok elnyomottak
88. Fijatalsági indulo
89. Fiskulturni marš (Nu-ka, sonce, jarčc bryznji...)
90. Fruška gora ne plaši se
91. Garava (v. Pjesma novoga života)
92. Glas slobode (Ustajmo, braćo, zora nam sviće...)
93. Godine su duge prošle
94. Gori na Gorenjskom
95. Hajnal dereng (Zora sviće)
96. Hajnalodik közeleg (Sviće...)
97. Hakmarrja (Osveta)
98. Hans Beimler
99. Házunk olót (Pred našom kućom)
100. Hej, drugovi (... složno, smjelo...)
101. Hej, Ivane (... sunce se diglo visoko...)
102. Hej, polé široko
103. Hej, Slaveni
104. Herbei, ihr Arbeitsbrüder
105. Himna Elas
106. Himna Kominterni (Zavody vstavajte)
107. Himna omladine (Širom svijeta omladina nova...)
108. Himna sovjetskih partizana (Po gori planini...)
109. Himna Sovjetskog Saveza (Pesnja o rodine. Pjesma socijalističke domovine. Ot Moskvi do samyh okrain... Široka strana moja rodnaja... Od Moskve pa do naših međa...)
110. Himna Sovjetskog Saveza (Sojuz njerušimij...)
111. Himno 26. julio*
112. Himno de Riego (Serenos y alegres...)
113. Hold the fort (We mest today in...)
114. Horvát ország (Hrvatska)
115. Horvát ország kozepeben (Na sred Hrvatske...)
116. Hvala vječnom Bogu
117. I mate li pari
118. Inno dei partigiani Italiani (Himna talijanskih partizana)
119. Internacionala
120. Isle of Capri
121. Ispraćaj (v. Vanjka)
122. Išla Dunja žito žeti
123. It's a long way to Tipperary
124. Itt az óra (Kucno je čas)
125. Ivanjok (Eh, kuda ti, parenjok...)(v. Vanjka)
126. Ivka (I am regarding the...)
127. Je šivala dekllica zvezdo
128. Jim Crow*
129. Jocino kolo (Hajd u kolo složno svi, partizani...)

130. Kad proleter cestom gre
131. Kam greš Ivan (Oj ti Ivan kam greš iz Ljubljane...; v. Vanjka)
132. Kamboška*
133. Kapitányunk sej, haj (Naš kapetan, haj, haj...)
134. Karmanjola (La carmagnola)
135. Katenmazuro
136. Katjuša (Rascvetali jabloni i gruši...)
137. Kazna mene čeka stara
138. Klic z gora
139. Ko v ranem jutru ptički so zapeli
140. Ko temni mrak zagrme zemljo trudno
141. Kolodniki (v. Pjesma robijaša)
142. Kominterna (Verlasst die Maschinen...)
143. Komsomoljskaja (Dan prikaz jem na zapad...)
144. Komsomoljskaja (Tam vdali za rekoj...)
145. Komsomoljsko serdce je razbito (?)
146. Konarmeskaja, Konjanička (Po voennoj doroge...)
147. Konjička (Kad nebo rumen prelije...)
148. Konjuh planinom
149. Koračnica danskih socijalista (U daljini zora, gle!...)
150. Koračnica laoških borcev*
151. Korejci, naprej*
152. Kozačja pesnja (Šli po stepi...)
153. Kozačja pesnja (To ne tuči...)
154. Kraj Sutjeske hladne vode
155. Krasnaja armija (Belaja armija, čornij baron...)
156. Krasnoe znamja (Krasnoe znamja, znamja slobodi...)
157. Krasnoe znamja (Slušaj, rabočij...)
158. Krasnoflotcy. Krsnyj flot
159. Krut ko grom (... krok je redova naših...)
160. Kud narodna vojska prođe
161. La brigada Garibaldi
162. La Carmagnole (Madam' Veto avait promis...)
163. La jeune garda
164. La joven guardia (Somos la joven guardia...)
165. La cucaracha
166. Las Campanias de Acero
167. La ruža gvardio
168. Le chant de la libération
169. Le sekaj, sekaj smrečico
170. Lenjinov posmrtni marš (v. Posmrtni marš)
171. Les All'mands étaient chez moi
172. Les cuatro generales (Četiri generala)
173. Letčiki (My roždeny..)
174. Lied der Jugend
175. Lied der internationalen Brigaden (Wir, im fernen...)
176. Lijepa naša
177. Lili Marleen
178. Liričeskaja (Oj ty serdce...)
179. Liš' tol'ko v Sibiri zajmetsja zarja

181. Madrid Levante. Španijo sunčana
182. Maja marso
183. Mallibereja
184. Marcia funebre (Posmrtni marš)
185. Marcia Riego
186. Marjane, Marjane
187. Mars Irian barat (Koračnica zahodnega Iriana)*
188. Marseljeza
189. Marš Buđonija (v. Konarmejskaja)
190. Marš tenkistov
191. Marš veselyh rebjat (Legko na serdce...) (v. Zapjevaj pjesmu)
192. Marš Vorošilova (Esli zavtra vojna...)
193. Marusja. Po morjam (Ty, morjak, krasivyj...)
194. Matija Gubec (Nema seljaka, nema junaka...)
195. Mazur kajdaniarski (v. Katenmazuro)
196. Metostroj (Pod zemljom...)
197. Mi mladi proleterii (... izgradit ćemo novi svijet...)
198. Mi smo Gupca muške čete (v. Seljačka)
199. Mi smo kovači (v. My kuznecy)
200. Mi smo mladi (... al iskustvom već smo bogati...)
201. Min kondamnu juđantaro (v. Opratki za cara)
202. Mitrovčanka
203. Mlada garda (Mi smo ta mlada garda...)
204. Mnogo krasnija geroji
205. Moj Bandung (Indonezijska)*
206. Moja domovina (Ganska)*
207. Molodaja gvardija (Vpered zore navstreču...)
208. Molodežnaja (Pokraj puta oblak...)
209. Mornarički marš
210. Mornarska
211. My krasnie soldaty
212. My kuznecy. Veseli kovači (My rebjata kuznecy...; Mi smo kovači...)
213. Na barikade narode radni. Na barykady
214. Na juriš
215. Na našich hraniciach
216. Na oknu (... glej, obrazek bled...)
217. Na sjeveru ledeno je more
218. Na šajkači vezem petokraku
219. Na te mislim kada zora sviće
220. Nabrusimo kose (... že klas dozoreva...; ... već klas nam sazrijeva...)
221. Nad Kantonom nebo je tamno (?)
222. Naglo puške smo zgrabili
223. Naprijed
224. Naš barjak crveni (Dalmatinska radnička)
225. Naša Alžirija*
226. Naša četa
227. Naša je ovo zemlja
228. Neće proći (No pasarán)
229. Nek drugarska pjesma jekne (v. Pesen na truda)
230. Nie dbam jaka spadnie kara (Kazna mene čeka stara)

231. Nišavski marš
232. Nova pjesma
233. No pasarán*
234. Novemu dnevnu naproti. Pesnja o vstrečnom
235. Nuestra bandera (Zastavo naša...)
236. Nyitva van a századasnak ablaka
237. O brat moj (Sudanska)*
238. O deep sea (Oj more duboko)
239. O frere, o arme (v. Varšavjanka)
240. Ob tabornem ognju
241. Od Moskve pa do naših međa. Pjesma socijalističke domovine
242. Oh! the plain field of Kupres
243. Oj Moravo rijeko naša
244. Omladinska (Omladinci, omladinke...)
245. Opratki pro cara. Uže za cara
246. Ot kraja do kraja
247. Padaj silo i nepravdo
248. Partija Lenjina
249. Partizán hadnak lépése dobog
250. Partizan sam tim se dičim
251. Partizan se u boj sprema
252. Partizane naše
253. Partizanka (Po dolinam i po vzgor'jam...)
254. Partizanka (Po šumama i gorama...)
255. Partizanova žena (Za vasjo je...)
256. Partizánska dumka
257. Patrice Lumumba (Kongoška)*
258. Pekarski radnici (Pekari mi smo...)
259. Per montagne, e verdi, piani
260. Pesem borcev Jemena*
261. Pesem o svobodi
262. Pesen na truda (Nek drugarska pjesma jekne...)
263. Pesen slovenskih partizanov
264. Pesenj krasnoj armiji (v. Krasnaja armija)
265. Pesnja ljotčikov
266. Pesnja Moskve (Utro krasit nežnym svetom...)
267. Pesnja o kahovke
268. Pesnja o rodine (Ot Moskvy do samyh okrain...)
269. Pesnja o Staline (Na prostorah rodyny čudesni...)
270. Pesnja o Ščorse (Sól otrjad po beregu...)
271. Pesnja o tačanke (Ty leti, s dorogi, ptica...)
272. Pesnja o vstrečnom (Nas utro vstečæet prohladoj...)
273. Petrova mi gora mati. Pjesma Petrove gore
274. Pikapolon'ca
275. Pionirska
276. Pisen vezne (Zapjeme si pisen bratri...)
277. Pjesma AFŽ (v. Ženska himna)
278. Pjesma banjalučkih radnika
279. Pjesma besprizornih (Mi što nekad rulja...)
280. Pjesma dalmatinskih partizana

281. Pjesma jedinstva (A jer je čovjek čovjek...)
282. Pjesma jedinstva (Ne čekaj ni časa...)
283. Pjesma kraljevačkog odreda
284. Pjesma logoraša (v. Börgermoor pjesma)
285. Pjesma novog života (Nas utro vstrečajet...), Kad rada si svoga gospodar
286. Pjesma o bijelima
287. Pjesma o mladima
288. Pjesma o osmočasovnom danu (Partijski barjak, braćo...)
289. Pjesma o ratu (Drumovi drhte...)
290. Pjesma o slozi (Ne čekaj ni časa...)
291. Pjesma o toljazi (v. Dubinuška)
292. Pjesma o Volgi
293. Pjesma omladine (Pokraj puta oblak...)
294. Pjesma radu (Drugarska se pjesma ori...)
295. Pjesma radu (v. Radu čast)
296. Pjesma robijaša (Već spušta se sunce...)
297. Pjesma rudara (Mi kopamo u mraku naš grob...)
298. Pjesma slobodi (Veseli i mirni...)
299. Pjesma slovenskih partizana
300. Pjesma socijalističke domovine (v. Od Moskve pa do...)
301. Pjesma solidarnosti (Napred! I na tom radi...)
302. Pjesma španjolskih dobrovoljaca (Hajde, braćo radnici...)
303. Pjesma valjevskog odreda
304. Pjesma zatvorenika (Zapjevajmo pjesmu braćo...)
305. Pjesma žena (Već gubi se žalosna prošlost...)
306. Po dolinah i po gorah (Po dolinam i po vzgor'jam...)
307. Po morjam (v. Marusja)
308. Po naprasnu Van'ka hodiš
309. Počiva jezero v tihoti
310. Pod našim prozorom rascvjeta se tulipan. Pod napšim oblâčkom razkvitol tulipan
311. Pogledajte braćo draga
312. Pogreb razbojnika. Pohorona razbojnika
313. Poljuška (Ko podzemni tutanj...)
314. Poljuška (Poljuško polje...)
- 314a. Pomnju
315. Por las calles de Sevilla (Ulicama Sevilje...)
316. Posmrtni marš. Vy žertvoju pali (S tugom vas pratimo...)
317. Povej kam greš črnolaska (v. Asturiana)
318. Pozdrav Africi
319. Preko šuma, sela i gradova:
320. Prelaz preko Ebra (v. El ejército del Ebro)
321. Približuje se taj užasan čas:
322. Protiv rata (Danas vrlo često čuješ rat...)
323. Protiv vjetra
324. Provody (v. Vanjka)
325. Rabotnička (Rabotnici, rabotnički...)
326. Radecki
327. Radnička himna (Ti što znadeš samo za jad...)
328. Radnička Marseljeza (Zastava naša nek se vije...)
329. Radnički pozdrav (Zdravo da ste hrabri borci...)

329. Radnički pozdrav (Zdravo da ste hrabri borci...)
330. Radničko kolo (Radenici svi hajd...)
331. Radu čast (Zapjevajmo pjesmu rada sad...)
332. Rat je davno započeo
333. Rdeči Wedding
334. Reci mi kud ideš crnko
335. Regiment po cesti gre
336. Riegova himna (Svi čili i vedri...)
337. Robijaš (Godine su mnoge prošle...)
338. Rozsumialy sie wierzby placzace
339. Rumbala (v. El ejército del Ebro)
340. Rušimo carstvo
341. S fašisti ven:
342. Sa kraj Bosne do mora
343. Salah bušra (Sudanska)*
344. Santa Lucija
345. Saveznički marš
346. Seljačka (Mi smo Gupca...)
347. Si me quieres escribir
348. Sibir, Sibir, Sibir, ne bojatsja (?)
349. Site Makedonci, ne noze sme pak
350. Sixteen tons (Šestnajst ton)*
351. Slavnoe more, sveščeni Bajkal
352. Slobodarka (v. Padaj silo...)
353. Sloga (Hej Slaveni, v boj krvavi...)
354. Slovačke majke lepe sinove imate. Slovenske matičky...
355. Slušajte, dedy, vojna načalasja...
356. Smelo, druž'ja, ne terjajte (v. Drugarska)
357. Smelo my v boj poidem
358. Smelo, tovarišči, v nogu (v. Družno, tovarišči v nogu - L. Radin)
359. Somalijo Somalijcem*
360. Song of the partizan
361. Solidarity forever
362. Sovjetska himna
363. Sozialistenmarsch (Auf, Sozialisten...)
364. Spi mladenec moj prekrasnyj
365. Splitska marseljeza
366. Spuskaetsja solnce na stepi
367. Sredi doliny rovnyja
368. Sredi znoja i pyli (?) (v. Konarmenskaja)
369. Stanite se, brati. Seljačka
370. Still ruht der see (v. Počiva jezero v tihoti)
371. Stornelli
372. Sul fucile eavra un bel fiore
373. Sumrak je pao crven je mjesec (?)
374. Sve zadači bojevije
375. Svi na front
376. Svjaščennaja vojna (Vstavaj, strana ogromnaja...)
377. Svobodna Gvineja*
378. Svobodni Vijetnam*

379. Szél viszi messze a felleget
380. Šano
381. Široka strana moja rodnaja (v. Himna Sovjetskog Saveza)
382. Španjolska (Svi ponosni i mirni...)
383. Tam vdali za rekoj (v. Komsomoljskaja)
384. Te ta ruj
385. Tebe Boga hvalimo. Te Deum laudamus
386. Teče Tara
387. The black, brown and white blues (Blues o treh barvah)*
388. The burnt - out village
389. The partisan song (Partizanska pjesma)
390. The rain is falling (Kiša pada)
391. The red flag
392. The russian airmen (Ruski pilot)
393. The tears of the faterland
394. Tie mîndra-ti cînta cucul
395. Tiha Erma se vulnuva
396. Titovi momari (Ko sunce u zoru...)
397. To ide Crvena armija
398. Toute la jeunesse du Cameroun (Mladina Kameruna)*
399. Tovarne vstanite (v. Kominterna)
400. Trideset i tri ljeta
401. Two Bosnian songs
402. U beogradskom kazamatu
403. U boj za rodinu (Lete konjanići...)
404. U naših kasarnah
405. U susret rujnoj zori
406. U zoru (Radnička klasa stalno bdije...)
407. Ulicama po Sevilji (v. Por las calles...)
408. Uničimo fašiste (Vietnamska)*
409. Uspavanka (Kad sam te nosila sine...)
410. Ustaj Kina
411. Uže za cara (v. Opratki pro cara)
412. V boj za rodinu
413. V boj za Vijetnam*
414. V hostah teh smo doma
415. V mraku gozda ob tabornem ognju
416. V nogu, krasnye geroi
417. Vanjka (Kak rodnaja menja mat'...)
418. Varšavjanka (Vihri vraždbyne...)
419. Veseli kovači (Mi kovači veseli...)
420. Veselye rebjata
421. Veselyj veter (A nu-ka pesnju nam propoj...)
422. Vi er fabrikenes kvinner og menn
423. Viktor Emanuel bijesan do žučī
424. Vintovačka (Broste dumat' generaly...)
425. Vniz po matjuške, po Volge
426. Vo borba
427. Vojvođanska brigada ide
428. Volga, krasavica narodnaja

429. Vörös csilag (Crvena zvijezda)
430. Vpered zare na vstreču
431. Vse vyše (My roždeny...?)
432. Vsi v partizane
433. Vstanite bratje, urno, smelo (v. Marseljeza)
434. Vy žertvoju pali. Posmrtni marš
435. Vzhod se budi
436. Wann wir schreiten
437. Warszawianka (v. Varšavjanka)
438. Who's in the circle
439. We shall overcome (Blizu naš je dan)*
440. What is he doing
441. Wir sind des Geyers schwarze Haufen
442. Yo quiero que a mí me entierren (Naj bom pokopan kot drugi)*
443. Za jedinstvo (Pobijamo rat, fašizam i glad...)
444. Za svobodo
445. Za šačicu riže
446. Za vlast sovjetov (Slušaj rabočij...)
447. Zamučen tjaželoj nevolje (Kroz patnje i nevolje...)
448. Zapjevaj pjesmu. Marš veselyj rebjat (Legho na serdce... i: Zapjevaj pjesmu kad mori te tuga...)
449. Zapojmo bratje
450. Zdigel se je Gubec
451. Zdignete se, brati
452. Zidari mi smo budućeg svijeta
453. Zlomimo bič (...zdignimo bat...)
454. Zu Mantua in Banden
455. Zveket lanaca (Jednog dana kiša samo leti...)
456. Ženska himna (Već gubi se žalosna prošlost...)
457. Živjela petnaesta brigada (Viva la quince brigada)
458. Život - mladost
459. Žrtvam (Kot žrtve ste padli...)

LITERATURA

Karaklajić, Đorđe

1960

Revolucionarna radnička pjesma u Srbiji, *Zbornik radova SANU*, knj. 68, Etnografski institut, knj. 3, Beograd, 479-518.

Muzika i muzičari u NOB-u

1982

Zbornik sjećanja, Beograd.

Muzika iza bodljikavih žica

1985

Zbornik sećanja jugoslavenskih ratnih zarobljenika, interniraca i političkih zatočenika za vreme NOB-a 1941-1945, Savez udruženja muzičkih umjetnika Jugoslavije, Prosveta, Novi Sad - Beograd.

Naša pjesmarica

1936

Uredio Ivan Curl, Izvanredno izdanje Popularne biblioteke, Zagreb.

Pesmi

1943, 1975

Okrožna tehnika Komunističke partije Slovenije, Ljubljana, pretiskano 1975.

Radničke revolucionarne pjesme

1971

Sabrao i uredio Ivan Curl, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

Ruskie narodnye pesni

1957

Uredila A. M. Novikova, Moskva.

Ruskie narodnye pesni - 1917-1977

1977

Uredili H. Krjukov i J. Švedov, Moskva.

Vesanović, Ante

1986-1988

Padaj silo: Zbornik revolucionarnih pjesama, Književni krug, Split, I dio 1986, II dio 1988.

Vstanite sužnji

1976

Zbirka revolucionarnih pesmi narodov vsega sveta, Založba Borec, Ljubljana.

Zbornik partizanskih narodnih napeva

1962

Uredili Nikola Hercigonja i Đorđe Karaklajić, Nolit, Beograd.